

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ.
Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΟΥΝΤΙΑΔΗΣ ΚΑΙ
ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΟΥ ΣΟΥΜΠΑΣΚΙΟΪ

Η πορεία της ελληνικής λαογραφίας είναι από πολλές απόψεις στενά συνδεδεμένη με τις τοπικές κοινωνίες. Αυτές αποτέλεσαν και αποτελούν το αντικείμενό της, αλλά και από αυτές πολλές φορές ξεπήδησαν απλοί λαογράφοι που αν και δεν είχαν τα τυπικά επιστημονικά προσόντα για να ασχοληθούν με τη λαογραφία, εντούτοις κατόρθωσαν να μας δώσουν ξεχωριστές εμπειρικές μελέτες (συνήθως για τον τόπο καταγωγής τους) και συνέβαλαν σημαντικά στην εξέλιξη της επιστήμης.

Η εστίαση του ενδιαφέροντος των μελετών αυτών στον τοπικό πολιτισμό της γενέτειρας του συγγραφέα τους, οδήγησε στην σχηματοποίηση μιας ειδικής κατηγορίας εθνογραφικών κειμένων που σήμερα συμβατικά την ονομάζουμε τοπική λαογραφία. Στην κατηγορία αυτή ο τόπος, ως βιωματικά οικειοποιημένος και πολιτισμικά φορτισμένος από τον άνθρωπο χώρο, καθώς και ευρύτερα ο τοπικός πολιτισμός κυριαρχεί. Καθρεπτίζεται στο πρόσωπο του συγγραφέα, περιγράφεται μέσα στο έργο του, αλλά και εκφράζεται μέσα από την οπτική του συγγραφέα. Ο χαρακτηρισμός επομένως αυτής της κατηγορίας των εθνογραφικών κειμένων ως κειμένων τοπικής λαογραφίας έχει πραγματολογική, αλλά και γνωσιολογική σημασία.

Στην παρούσα μελέτη θα δώσουμε προσοχή στην γνωσιολογική/επιστημολογική πλευρά του ζητήματος, καθώς πιστεύουμε ότι η τοπική λαογραφία, εκτός από τα πραγματολογικά στοιχεία που προσφέρει, μπορεί να μας δείξει μια «από τα κάτω» θεώρηση της επιστήμης της λαογραφίας (ως προς τον σκοπό και τη μεθοδολογία της), αλλά και να μας παρουσιάσει μια «εντόπια» ματιά στη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού. Πρόκειται δηλαδή για μια εναλλακτική θεώρηση της λαογραφίας και του λαϊκού πολιτισμού που η σημασία της έγκειται στο ότι έχει ταυτόχρονα κοινωνικά γνωρίσματα και πολιτισμικές διαστάσεις που την κάνουν να διαφέρει από την επίσημη ακαδημαϊκή λαογραφία.

Ένα από τα πολλά παραδείγματα τοπικής λαογραφίας στην πε-

ριοχή των Σερρών¹ είναι το βιβλίο του Σερραίου ιερομόναχου Γαβριήλ Κουντιάδη (κατά κόσμον Γεώργιου Κούντιου) με τίτλο *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου*².

Το ερώτημα που έρχεται αυθόρμητα με την ανάγνωση του βιβλίου είναι κατά πόσο ο Κουντιάδης είναι λαογράφος. Εάν ρωτούσαμε τον ίδιο, μάλλον θα μας απαντούσε πως είναι χρονικογράφος, αφού εκείνη την εποχή η λαογραφία ως επιστήμη δεν ήταν ακόμη ευρέως γνωστή. Όμως ο Κουντιάδης γράφει τα χρονικά του χωριού του με ένα τρόπο που ξεφεύγει από την απλή χρονική παράθεση γεγονότων. Από την άλλη μεριά, η θεματολογία του βιβλίου του, εκτός από κάποια κεφάλαια τα οποία αναφέρονται σε ορισμένα έθιμα του χωριού, διαφέρει εντελώς από την συμβατική θεματολογία της λαογραφίας, όπως την γνωρίζει σήμερα το ευρύ κοινό. Η θετική απάντηση στο ερώτημα, εάν ο Κουντιάδης είναι λαογράφος, την οποία υποστηρίζω εδώ, προϋποθέτει μια ευρεία αντίληψη του λαϊκού πολιτισμού, αλλά και του πολιτισμού γενικότερα, κατά την οποία λαογραφία δεν είναι μόνο τα έθιμα του γάμου, τα δημοτικά τραγούδια, τα παραμύθια κ.λπ., αλλά η κοινωνική ζωή στο σύνολό της, η οικιστική, η οικονομία, οι ασχολίες των κατοίκων, η θρησκευτική ζωή, η σχολική ζωή, η διασκέδαση, δηλαδή, ό,τι αποκαλούμε σήμερα καθημερινή ζωή. Η παράθεση μέσα στο έργο του Κουντιάδη πληροφοριών που προέρχονται από νέες περιοχές γνώσης πέρα από τα συμβατικά πεδία έρευνας της λαογραφίας εκείνης της εποχής, δεν είναι μειονέκτημα, αλλά αντίθετα συνάδει με τη σύγχρονη αντίληψη της λαογραφίας για το λαϊκό πολιτισμό, ως μελέτη του πολιτισμού μιας κοινότητας στη συνθετική της ολότητα.

---

1. Σχετικά βλ. Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης, «Λαογραφική και γλωσσική βιβλιογραφία νομού Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 6 (1973), σσ. 161-232. Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης, «Συλλογές λαογραφικής ύλης από την περιοχή των Σερρών στο Κέντρο Ερευνής Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών», *Σερραϊκά Χρονικά* 11 (1993), σσ. 15-46.

2. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου, χωριού της περιφέρειας Σερρών*, Εν Θεσσαλονίκη, 1925. Πρόκειται για ένα βιβλίο το οποίο εκδόθηκε με τη χορηγία δύο συμπατριωτών του. Το πρωτότυπο μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί (πιθανόν, όμως, να υπάρχει σε κάποια ιδιωτική βιβλιοθήκη). Ένα φωτοτυπημένο αντίγραφο του βιβλίου με όχι ευκρινείς φωτογραφίες υπάρχει στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών. Η διεύθυντρια της Βιβλιοθήκης, Βασιλική Μπουτζή, είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει ένα αντίγραφο του και την ευχαριστώ ιδιαίτερω γι' αυτό. Όμως από αυτό απουσίαζαν οι σελίδες του Προλόγου, και ίσως ορισμένες άλλες. Φωτοτυπία των σελίδων αυτών, χωρίς αριθμηση, είχε ο Νεοσοβιετός φιλόλογος Αναστάσιος Μπέγκος, από τον οποίο τις προμηθεύτηκα και τον ευχαριστώ από καρδιάς. *Σουμπάσκιου* είναι το παλαιό όνομα του χωριού των Σερρών που σήμερα έχει την ονομασία Νέο Σούλι. Πρόκειται για ένα ημιορεινό χωριό το οποίο βρίσκεται περίπου 7 χιλιόμετρα έξω από την πόλη των Σερρών, στις υπώρειες του Μενοίκειου όρους, και ανήκει σε μια ομάδα πέντε χωριών που ονομάζονται Δαρνακοχώρια (Νέο Σούλι-*Σουμπάσκιου*, Χρυσό-*Τοπόλιανη*, Άγιο Πνεύμα-*Βεζνίκο*, Πεντάπολη-*Σαραμουσακλή*, Εμμ. Παπάς-*Δοβίστα*) αποτελούμενα από γηγενείς κατοίκους.

Ως προς την κατεύθυνση της προαναφερθείσας συνθετικής ολότητας, υποστηρίζω εδώ ότι ο Γαβριήλ Κουντιάδης δεν χαράσσει ένα δικό του δρόμο. Αντίθετα, συνδυάζοντας στο έργο του την ευρέως εννοούμενη γεωγραφία (χωρογραφία/τοπογραφία) με τον πολιτισμό ακολουθεί μια μακρά παράδοση παρόμοιων σχετικών τοπογραφικών μελετών στον ελληνικό χώρο, η οποία έλκει την καταγωγή της από την εποχή του νεοελληνικού Διαφωτισμού (καμπή 18^{ου} προς 19^ο αι.)³. Η παράδοση αυτή, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο που εξετάζουμε, συνεχίζει να ζει παράλληλα με την επίσημη λαογραφία, η οποία στο μεταξύ έχει θεσπιστεί και αναγνωριστεί ως επιστήμη του λαϊκού πολιτισμού. Επιχειρώντας να στοιχειοθετήσω το διάλογο του Κουντιάδη με την αναφερόμενη παράδοση και γενικότερα να δείξω την προσφορά της τοπικής λαογραφίας, θα αναφερθώ στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της όπως αυτά εξειδικεύονται στο κείμενο που εξετάζουμε, επιμένοντας στην οπτική και τις έννοιες γύρω από τις οποίες αναπτύσσεται το συγκεκριμένο έργο, όπως επίσης στη μέθοδο και τον τρόπο γραφής που ο συγγραφέας επέλεξε.

Πνευματική αναγέννηση και εθνική ανασυγκρότηση.

Οι «νέες χώρες»

Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης (1876-1965), ευρέως γνωστός στους κύκλους της βυζαντινής μουσικής για τη μελοποίηση εκκλησιαστικών ύμνων⁴, γεννήθηκε στο Σουμπάσκιοϊ (Νέο Σούλι) Σερρών σε μια περίοδο που έως τότε η ζωή στη Μακεδονία κυλούσε στους αργούς ρυθμούς της Ανατολής. Ο Άγγλος λαογράφος Τζωρτζ Φρέντερικ Άμποτ, ειδικός απεσταλμένος του πανεπιστημίου Cambridge στην περιοχή (1900-1901), αναφερόμενος στην γεωγραφική ενότητα της Μακεδονίας, την οποία στην ερευνητική του αποστολή την ταυτίζει με το λαϊκό πολιτισμό των Ελλήνων της Μακεδονίας, γράφει ότι *«η πολιτιστική εξέλιξη είναι πολύ πιο αργή στη Μακεδονία παρά σε άλλες γειτονικές χώρες όπως η Αίγυπτος, η Ελλάδα ή η Ρουμανία. Ο ορεινός γεωγραφικός χαρακτήρας της περιοχής, η οπισθοδρομική κατάσταση του εμπορίου, η έλλειψη ασφάλειας και η καταφανής απουσία μέσων επικοινωνίας παραβλάπτουν την πρόοδο κάθε ξένης επίδρασης. Οι ίδιες αιτίες διατηρούν*

---

3. Προηγείται μια πρώιμη φάση (1700-1750), η οποία κυριαρχείται από τους Φαναριώτες. Γενικά για το νεοελληνικό Διαφωτισμό βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, (γ' έκδ.), Αθήνα: Ερημής 1983. Μ. Γ. Μερκαλής, *Λαϊκός πολιτισμός και νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2007.

4. Λεπτομέρειες για τη ζωή, την προσωπικότητα και το μουσικό έργο του Γαβριήλ Κουντιάδη βλ. Δημήτριος Χρ. Μάνθος, *Το μουσικό έργο του ιερομονάχου Γαβριήλ Κουντιάδου*, (διπλωματική εργασία), Θεολογική Σχολή - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σέρρες, 2009 (στο διαδίκτυο: <http://invenio.lib.auth.gr/record/122942/files/manthos.pdf> [προσπελάστηκε 5.09.2015]).

τις διάφορες γειτονικές περιοχές και τους κατοίκους τους χωρισμένους μεταξύ τους. Σ' αυτά προστίθενται ακόμη οι φραγμοί της γλώσσας, του δόγματος και φυλής. Όλα αυτά συντείνουν στο να διατηρηθεί ο πολυτελής πλούτος των πολλών προλήψεων, που χαροποιεί την ψυχή του λαογράφου»⁵. Η γεωγραφία εξακολούθησε να παίζει ρυθμιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των τρόπων ζωής στην περιοχή.

Η κατάσταση αυτή ωστόσο έμελλε να αλλάξει και η περιοχή να συνταραχθεί, συθέμελα καθώς την περίοδο που εξετάζουμε σημειώνονται διάφορες οικονομικές, πολιτικές και εθνολογικές ανακατατάξεις⁶. Η οθωμανική αυτοκρατορία βρίσκεται υπό καθεστώς διάλυσης και κάθε πλευρά από τα μέχρι πριν υπόδουλα κράτη διεκδικούν προς όφελός τους ένα μέρος της περιοχής των Βαλκανίων. Είναι η περίοδος που το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης κάθε έθνους, εμπνευσμένο από την αρχή των εθνικοτήτων, έρχεται στο προσκήνιο πιο εμφατικά από ποτέ. Η γεωγραφική ενότητα της Μακεδονίας γίνεται πεδίο σύγκρουσης στο οποίο οι εμπλεκόμενοι χρησιμοποιούν όλα τα μέσα για την ενίσχυση της επιχειρηματολογίας τους με σκοπό την αφομοίωση των κατοίκων της περιοχής.

Η συντελούμενη εθνική αφύπνιση των ελληνικών πληθυσμών εκφράζεται στις «νέες χώρες» - ένας όρος του Κανονικού Δικαίου που δηλώνει όμως και τη μεταίχμιακή κατάσταση που βιώνει ο Ελληνισμός της περιοχής αυτή την περίοδο - μέσα από διάφορους τρόπους. Η άνοδος των μεσαίων και αστικών στρωμάτων οδήγησε σε ένα ενδιαφέρον για την πρόοδο, τη μόρφωση και την Ιστορία, το οποίο προϊόντος του χρόνου και των ιστορικών εξελίξεων (Κρμαϊκός πόλεμος), αποκτά πλέον μεγαλύτερη ένταση και ένα περισσότερο πολιτικό και εργαλειακό χαρακτήρα⁷. Ειδικότερα η εκπαίδευση όπως και η πολιτιστική ανάπτυξη

---

5. Τζωρτζ Φρέντερικ Άμποτ, *Λαϊκός μακεδονικός πολιτισμός* (Προλεγόμενα: Ενάγγελος Αυδίκος) Αθήνα: Στοχαστής, 2009, σ. 47.

6. Σπυρίδων Σφέτας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταράξεις 1880-1908*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008. Μαριλένα Κολλιά, *Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας). Τρεις και μία περιπέτειες*, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 2002. Γεώργιος-Στυλιανός Ν. Πρεβελάκης, *Τα Βαλκάνια. Πολιτισμοί και Γεωπολιτική*, μτφρ. Μάργω Πρεβελάκη (2η έκδοση), Αθήνα: Libro, 2009.

7. Ο Κρμαϊκός πόλεμος (1853-1856) αποτέλεσε μια καμπή στο λεγόμενο «Ανατολικό ζήτημα», καθώς επιτάχυνε μια σειρά μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ) στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας, μέρος των οποίων ήταν η τυπική ισονομία και τα δικαιώματα που προσπόριζαν οι διατάξεις του Χάτι Χουμαγιούν (1856) σε όλους τους υπηκόους της αυτοκρατορίας σε πολλούς τομείς της ζωής (δικαιοσύνη, φορολογία, εκπαίδευση κ.λπ.). Εφαρμογή των διατάξεων του Χάτι Χουμαγιούν αποτελούν οι «Γενικοί Κανονισμοί» (1858-1860) που συνέταξε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι οποίοι εκτός από τη ρύθμιση των εκκλησιαστικών ζητημάτων προέβλεπαν και ένα ενιαίο σύστημα διοικήσεως των κοινοτήτων. Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, «Ο κοινοτισμός στην Μακεδονία υπό το καθεστώς των Έθνικών Κανονισμών», στο Αθ. Ε. Καραθανάσης (επιμ.), *Η*

ξη μέσω φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και αδελφοτήτων, πέρα από την πνευματική αναγέννηση που υπηρετούν, συνδέονται παράλληλα με την εθνική αποκατάσταση και χρησιμοποιούνται ως μέσο εθνικής αφύπνισης και αφομοίωσης των κατοίκων της περιοχής⁸.

Η περιοχή των Σερρών έχουσα μακρά εκπαιδευτική παράδοση (ήδη από τον 17^ο αι.) γνωρίζει ακόμη μεγαλύτερη άνθηση στο δεύτερο μισό του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι.⁹ Ακόμη, στο πλαίσιο της πνευματικής αναγέννησης και της αναφερόμενης εθνικής αφύπνισης ιδρύεται ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών (1870)¹⁰, ενώ η οργάνωση σχολείων επεκτείνεται και στις αγροτικές κοινότητες της περιοχής¹¹. Παράλληλα το ρόλο της πολιτιστικής ανάπτυξης έρχονται να ενισχύσουν διάφοροι σύλλογοι και αδελφότητες που ιδρύονται στην περιοχή¹².

Στην πνευματική αναγέννηση των Σερρών συμβάλλουν φωτισμένοι λόγιοι της εποχής. Οι διευθυντές και δάσκαλοι της Σχολής των Σερρών ή του Διδασκαλείου ήταν διακεκριμένες προσωπικότητες, απόφοιτοι πα-

---

διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία (Συμπόσιο, 9-10-11 Δεκεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης, 1991, σσ. 135-155. Βασίλης Κ. Γούναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων. Από το Διαφωτισμό έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2007.

8. Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1970. Του ιδίου, «Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο και 20^ο αι.», *Παρηασσός*, περ. Β΄ 4 (1962), σσ. 247-258. Χάρης Εξερχτόγλου, *Εθνική ταυτότητα στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αι. Ο ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολεως 1861-1912*, Αθήνα: Νεφέλη, 1996.

9. Ιδρύεται η Σχολή των Σερρών (αρχές 18^{ου} αι.), όπως επίσης εγκαινιάζεται Διδασκαλείο (1872-1873), Παρθεναγωγείο (1853) κ.λπ. Σχετικά βλ. Έλλη Αγγέλου-Βλάχου, *Η παιδεία εις τας τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, Εν Αθήναις, 1935. Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. 3^{ος}, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 333-377. Κατερίνα Δαλακούρα, «Η εκπαίδευση των γυναικών στις Σέρρες (19^{ος} αιώνας-1914): Ριζοσπαστικές τάσεις και χαρακτηριστικά», στο Πέτρος Κ. Σαμισάρης, Γεώργιος Αθ. Πάσχος και Κων/νος Ν. Τσαλαπάτης (επιμ.), *Οι Σέρρες και η περιοχή τους. Από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, Α΄ τόμος (Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Σέρρες 6-9 Απριλίου 2006), Σέρρες: Δήμος Σερρών, 2013, σσ. 423-438.

10. Πέτρος Κ. Σαμισάρης, «Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών. Η εκπαιδευτική και πολιτιστική του δράση», *Σερραϊκά ανάλεκτα*, 4 (2006), σσ. 57-112.

11. Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας...*, ό.π., σσ. 30-61. Ι. Θ. Μπάκας, «Εκπαίδευση και κοινωνική δραστηριότητα στη Νιγρίτα και τη Σύρπα (19^{ος} αι.-1912)», *Σερραϊκά ανάλεκτα*, τόμ. 3 (2001), σσ. 241-266.

12. Γεώργιος Νικ. Αψηλίδης, «Αδελφότητες και αδελφάτα στις Σέρρες κατά τα τέλη του 19^{ου}-αρχές του 20^{ου} αιώνα», *Σίρις*, τόμ. 4 (1994), σσ. 113-150.

νεπιστημίων, πολλοί από τους οποίους είχαν μετεκπαιδευτεί στο εξωτερικό και ήταν κάτοχοι διδακτορικού¹³.

Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι βρισκόμαστε σε μια μεταβατική περίοδο κατά την οποία γίνεται προσπάθεια οι ελληνικοί πληθυσμοί στη Μακεδονία να αναγεννηθούν πνευματικά και να ορίσουν μέσα στο θολό εθνικό τοπίο της εποχής την ταυτότητά τους¹⁴. Προοδευτικά όμως γίνεται κατανοητό ότι η ταυτότητα δεν συγκροτείται μόνο σε συμβολικό ή κοινωνικό επίπεδο, αλλά αποτυπώνεται και υλικά. Μπορεί, δηλαδή, κανείς να τη δει να συγκροτείται και στο πεδίο της γεωγραφίας και κατά συνέπεια συνειδητοποιείται η σημασία της γεωγραφίας στην μελέτη ενός τόπου.

Όμως, όπως σημειώνει ο Μηλιαράκης το 1878, η Ελλάδα «διατελεί έτι και νυν ούσα χώρα άγνωστος. Η υπό πάσαν έποψιν εξέτασις των επαρχιών αυτής, του κλίματος, των προϊόντων, της κοινωνικής και διανοητικής αναπτύξεως, της θρησκευτικής, εμπορικής και βιομηχανικής καταστάσεως κ.τ.λ. ούπω εγένετο υπό των κυβερνήσεων, ή υπό ιδιωτών, ή υπό συλλόγου ή εταιρίας. Άγνωστα διατελούσιν η χλωρίς αυτής εν μέρει, η ζωολογία, η ιχθυολογία, τα ορυκτά αυτής, τα μέταλλα, τα προϊόντα κατά τόπους, άγνωστος η φυσική κατάστασις του εδάφους, η ορεογραφία και υδρογραφία, άγνωστος ενιαχού η κλασσική αρχαιότης, η εκκλησιαστική, αι κατά τόπους διάλεκτοι, το ζων τούτο πολύτιμον μνημείον το υπό του χρόνου οσημέραι φθειρόμενον, άγνωστος διατελεί η εθνογραφία της Ελλάδος και δη η των δούλων επαρχιών, το μέγα τούτο και ζωτικόν του καθόλου Ελληνισμού ζήτημα, ούτινος επ' εσχάτων ήψαντο οι εχθροί αυτού και ανάμειξαν μετά της συγχρόνου πολιτικής»¹⁵. Ειδικότερα δε οι «ελληνικές χώρες της Μακεδονίας» παραμένουν εκείνη την εποχή, κατά τον Μηλιαράκη, «άγνωστοι ως αι μεσόγειοι της Αφρικής χώραι»¹⁶.

Συνεπώς η ανάγκη γνώσεως της πατρίδας ήταν την εποχή εκείνη ε-

---

13. Αξίζει να αναφερθούν ο Σερραίος Εμμανουήλ Φωτιάδης, ο Ιωάννης Πανταζίδης, ο Δημ. Μαρούλης, ο επίσης Σερραίος Ιωάννης Δέλλιος, ο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, ο Ιωάννης Ν. Καλοσύπης, η Σερραία Άννα Τριανταφυλλίδου, ο Ροδολιβίνος Ευάγγ. Στράτης, καθώς και πολλοί άλλοι.

14. Ο Στέφανος Παπαδόπουλος αναφερόμενος στον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας στη Μακεδονία γράφει σχετικά ότι «ήταν τόσο οξύς ο αγώνας των βαλκανικών λαών για την κατοχή της Μακεδονίας, ώστε και η επιστήμη ξέφυγε πολλές φορές από τον αντικειμενικό σκοπό της και έγινε όργανο εθνικής προπαγάνδας». Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας...*, ό.π., σ. 7.

15. Αντώνιος Μηλιαράκης, «Πρόλογος», στο Émile Isambert, *Οδοιπορικά Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας*, μτφρ. Αντώνιος Μηλιαράκης, Εν Αθήναις, 1878, σ. έ'-στ'.

16. Αντώνιος Μηλιαράκης, «Πρόλογος», στο Émile Isambert, *Οδοιπορικά Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας*, ό.π., σ. ι'.

πιτακτική, καθώς, σύμφωνα πάλι με τον Μηλιαράκη, «ο αγνοών την πατρίδα αυτού, εν τη οποία έχει την κατοικίαν του, ο αγνοών την χώραν, ην κατέχει η εθνικότης, εις ην και αυτός ανήκει, ζει εν αυτή μοιραίως, άνευ σκοπού, πλην ενός και μόνου, της φυσικής υπάρξεως»¹⁷. Πρόκειται για μια άγνοια που δεν βοηθά στην πρόοδο του έθνους. Προκύπτει, λοιπόν, εκείνη την εποχή η ανάγκη γεωγραφικών και μάλιστα τοπογραφικών μελετών, οι οποίες ωστόσο δεν θα περιορίζονται αποκλειστικά στη γεωγραφία, αλλά θα γίνονται «προς γνώσιν των τόπων και των οικητόρων αυτών»¹⁸.

Στο πνεύμα αυτής της ανάγκης για αυτοπαρατήρηση, απόρροια των νέων συνθηκών της εποχής, δημοσιογράφοι περιοδεύουν στην Μακεδονία και στέλνουν τις ανταποκρίσεις τους στις εφημερίδες, ενώ παράλληλα γράφονται ή μεταφράζονται στην ελληνική γλώσσα σχετικά ταξιδιωτικά και γεωγραφικά βιβλία για την περιοχή. Οι ίδιοι οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας επιθυμούν να γνωρίσουν την ιστορία τους και να βρουν τη θέση τους μέσα στη μεγάλη εθνική αφήγηση του νεοελληνικού κράτους. Έτσι, τοπικοί λόγιοι γράφουν βιβλία για την ιστορία της περιοχής, ενώ δεν αργούν να εμφανιστούν παράλληλα και διάφορα βιβλία που αναφέρονται στην ιστορία και πολιτισμό τοπικών κοινοτήτων και εμβληματικών τόπων της περιοχής τους.

Στον απόηχο του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης

Μέσα στην έντονη πνευματική δραστηριότητα της περιοχής, όπως την περιγράψαμε πιο πάνω, και τις σχετικές χωρογραφικές αναζητήσεις εκδίδεται το *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ*. Τα περιεχόμενα καθώς και η μεθοδολογία του βιβλίου μας επιτρέπουν να το κατατάξουμε στην κατηγορία των τοπογραφιών, δηλαδή των γεωγραφικών μελετών που αφιερώνονται αποκλειστικά σε ένα συγκεκριμένο τόπο, σε αντίθεση με τη χωρογραφία που μελετά μεγαλύτερες φυσικές εκτάσεις¹⁹.

Πρόκειται για ένα είδος κειμένων που δεν παραλείπει τίποτε, όταν επιχειρεί την περιγραφή ενός τόπου, αφού «πάσα λεπτομέρεια, παν φαινόμενον φυσικόν ή πολιτικόν άξιον λόγου υπάγεται εις την περιο-

---

17. Αντ. Μηλιαράκης, *Οδηγός των απλών τοπογραφικών περιγραφών*, Εν Αθήναις, 1882, σ. 5.

18. *Ο.π.*

19. «Τοπογραφία λέγεται η λεπτομερής φυσική και πολιτική καταγραφή τοπικού σημείου ορισμένου, ή μικράς εκτάσεως γης, ή πολιτικής μικράς περιφερείας, οίον δήμου, εν η εν πάση λεπτομερεία εκτίθεται η φυσική ή και πολιτική κατάσταση αυτού. Μεταξύ της γεωγραφίας και τοπογραφίας κείται η Χωρογραφία, ης αι περιγραφαι συνήθως ανάγονται εις μεγαλυτέραν φυσικήν έκτασιν των της τοπογραφίας, οίον ολόκληρον νομόν, ή επαρχίαν, ή μεγάλην νήσον». *Ο.π.*, σσ. 10-11.

χήν αυτής, και παρέχει ούτω την πιστοτέραν εικόνα της φυσικής και πολιτικής καταστάσεως του περιγραφόμενου τόπου»²⁰. Με άλλα λόγια ο τόπος παρουσιάζεται μέσα στην τοπογραφία και στις δύο του διαστάσεις, τη φυσική και την κοινωνική, ως «σώμα φυσικόν» και ως «οικητήριον ανθρώπων»²¹. Αυτή ακριβώς η ευρεία οπτική στην περιγραφή ενός τόπου συντελεί ώστε η τοπογραφία να πλησιάζει στη λαογραφία - και συνακόλουθα να καθιστά το συγγραφέα του *Λευκώματος* λαογράφου - αφού για τη λαογραφία, ιδιαίτερα όπως αυτή ασκείται σήμερα, χώρος και άνθρωποι είναι δύο αναπόσπαστα στοιχεία που το ένα προσδιορίζει το άλλο και δίνει νόημα σε αυτό.

Το *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου* εκδίδεται στο τέλος μιας περιόδου, κατά την οποία, όπως επισημαίνει και η Άλκη Νέστορος-Κυριακίδου, οι διάφορες τοπογραφίες και χωρογραφίες γνωρίζουν μια έξαρση, ιδιαίτερα στις αλύτρωτες περιοχές του ελληνισμού²². Είχε προηγηθεί στην περιοχή των Σερρών ο Αστέριος Γούσιος, μια εξέχουσα περίπτωση λαογράφου, πριν ακόμη συσταθεί επίσημα η λαογραφία, ο οποίος με το έργο του *Η κατά το Πάγγαιον χώρα. Λακκοβηκίων τοπογραφία ήθη έθιμα και γλώσσα* (1894) μας έδωσε μια ξεχωριστή μελέτη για την περιοχή του Παγγαίου και την γενέτειρά του, όπως, κατόπιν, και για τα δημοτικά τραγούδια της (*Τα τραγούδια της πατρίδος μου*)²³.

Η μονογραφία του Κουντιάδη για την όμορφη γενέτειρά του γράφεται τριάντα χρόνια μετά το έργο του Γούσιου. Ωστόσο, έχουν μεσολαβήσει ορισμένα συνταρακτικά γεγονότα που άλλαξαν ποιοτικά το χρόνο: Μακεδονικός αγώνας, Βαλκανικοί πόλεμοι, Απελευθέρωση και προσάρτηση στην Ελλάδα των «νέων χωρών», Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ενώ ειδικά για την περιοχή των Σερρών επισυνέβησαν στο μεσοδιάστημα δύο βουλγαρικές Κατοχές, από τις οποίες η πρώτη συνοδεύτηκε με πυρπόληση του μεγαλύτερου μέρους της πόλης των Σερρών, ενώ η δεύτερη με λεηλασία των χειρογράφων της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Όλα τα παραπάνω συντάραξαν την περιοχή, ενώ τα δύο τελευταία γεγονότα συνέβαλαν τα μέγιστα στο να χαθεί ένα μεγάλο κομμάτι της

---

20. *Ο.π.*, σ. 11.

21. *Ο.π.*, σ. 12. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1978, σσ. 53-54.

22. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας...*, *ό.π.*, σ. 59. Η περίοδος αυτή κατά την Κυριακίδου-Νέστορος εκτείνεται από το 1870 έως 1920. Η έκδοση όμως του *Λευκώματος του Σουμπάσκιου* επεκτείνει την περίοδο των σχετικών τοπογραφιών.

23. Σχετικά βλ. Χρυσούλα-Χατζητάκη Καψομένου, «Εισαγωγή», στο Αστέριος Δ. Γούσιος, *Η κατά το Πάγγαιον χώρα. Λειψία 1894. Τα τραγούδια της πατρίδος μου. Αθήνα 1901*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Καπάνι, 1999, σ. ιγ'-κθ'.

ιστορικής της μνήμης της πόλης και ευρύτερα της περιοχής. Ήταν επόμενο λοιπόν τα τραγικά αυτά γεγονότα να αφήσουν τα σημάδια τους επάνω στο έργο του Κουντιάδη, και να τον οδηγήσουν στην προσθήκη ειδικών ιστορικών κεφαλαίων, όπως θα δούμε παρακάτω.

Όμως, από την άλλη μεριά, μπορούμε να δούμε μέσα στο έργο του να διατηρούνται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του είδους που αυτό υπηρετεί. Πρόκειται για στοιχεία που τα βλέπουμε να έχουν μια συνεχή παρουσία μέσα στις τοπογραφίες, η αρχική εμφάνιση των οποίων φθάνει μέχρι τις απαρχές του είδους και των ιδεών που το ενέπνευσαν.

Όπως έδειξε η Άλκη Νέστορος-Κυριακίδου, μήτρα αυτού του είδους των κειμένων αποτέλεσαν οι ιδέες του νεοελληνικού Διαφωτισμού, οι οποίες ενέπνευσαν και τους διάφορους χωρογράφους και τοπογράφους της εποχής²⁴. Εξέχον παράδειγμα, το οποίο αποτελεί πρόδρομο του είδους που εξετάζουμε και πρότυπο των μετέπειτα τοπογραφιών του 19^{ου} αι., είναι η *Νεωτερική Γεωγραφία* (1791)²⁵ των λεγόμενων Δημητριάδων, του Δανιήλ Φιλιππίδη και Γρηγορίου Κωνσταντά. Είναι η περίοδος που κατά την Κυριακίδου-Νέστορος δημιουργείται το ιδεολογικό υπόβαθρο της λαογραφίας, καθώς στον κύκλο του Δημητράκη Καταρτζή, στον οποίο ανήκαν οι Δημητριάδες, «ωριμάζει για πρώτη φορά το ενδιαφέρον για τον σύγχρονο Έλληνα, για τον τόπο και τον τρόπο της ζωής του και για τη γλώσσα του²⁶». Ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της «συνέχειας» που διαπιστώνουμε από τους Δημητριάδες μέχρι τον Γαβριήλ Κουντιάδη είναι αυτό που χαρακτηρίζει το νεοελληνικό Διαφωτισμό και τον διαφοροποιεί ταυτόχρονα από τον ευρωπαϊκό. Αναφέρομαι στο γεγονός της παράδοξης συνύπαρξης του ορθού λόγου με τον ιδεαλισμό στη σκέψη και το έργο των συγγραφέων²⁷. Πρόκειται για μια συνύπαρξη που αλληγορικά εκφράζεται και στο σχήμα που φέρουν οι συγγραφείς στους οποίους αναφερόμαστε πιο πάνω - όπως ο Κουντιάδης έτσι και οι Δημητριάδες ήταν ιερωμένοι - κι ας μην ξεχνάμε ότι ανάμεσα στους φορείς του πνεύματος του Διαφωτισμού στην Ελλάδα ήταν και άνθρωποι που προσέρχονταν από την Εκκλησία.

Άλλωστε, όπως γράφει σχετικά και ο Νίκος Σβορώνος, εξειδικεύοντας στο ζήτημα της εθνικής συνείδησης, «ο Ελληνισμός για να συνειδητοποιήσει και να συνθέσει τα στοιχεία της εθνικής του συνείδησης και να παρουσιαστεί ως μια αυτόνομη ιστορική οντότητα χρειάστηκε να ε-

---

24. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας...*, ό.π., σσ. 49-59.

25. Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική* (επιμ.: Αικ. Κουμαρινού), Αθήνα: Ερμής, 1988.

26. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας...*, ό.π. σ. 59.

27. Μ. Γ. Μερακλής, *Λαϊκός πολιτισμός και νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π., σ. 73-98.

πιχειρήσει τη συμφιλίωση και την εναρμόνιση πολλαπλών, συχνά αντιφατικών, παραδόσεων - που ζούσαν τότε σε λανθάνουσα κατάσταση, τότε περισσότερο εναργείς - από τα διάφορα στάδια της μακρόχρονης ιστορίας του»²⁸. Στη σύνθεση αυτών των διαφορετικών παραδόσεων (αρχαιότητα, ορθοδοξία, Βυζάντιο, λαϊκός πολιτισμός) που συνέχουν τον ελληνισμό ο συγγραφέας του *Λευκώματος του Σουμπάσκιου*, όπως θα δούμε παρακάτω, διαπαιδαγωγήθηκε από νωρίς.

Ο Γαβριήλ Κουντιάδης, παιδί φτωχικής οικογένειας, έμαθε τα πρώτα του γράμματα στο σχολείο του χωριού του, χωρίς όμως να υπάρχουν πληροφορίες εάν συνέχισε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο²⁹. Σε μικρή ηλικία, περίπου 17 ετών (1893), τον βρίσκουμε στο φημισμένο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου των Σερρών, όπου μετά από δύο χρόνια θα γίνει η μοναχική κουρά του. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι ο Κουντιάδης ουσιαστικά ανδρώθηκε και καλλιιεργήθηκε μέσα στο μοναστήρι. Αν και η μόρφωσή του, όταν μπήκε στο μοναστήρι, ήταν φτωχή, ωστόσο το πνευματικό περιβάλλον του μοναστηριού υπήρξε καθοριστικό στην πνευματική του καλλιέργεια και εξέλιξη. Ποιο ήταν όμως αυτό το μοναστήρι και ποια η παράδοση που κουβαλούσε και διαμόρφωσε αντίστοιχα την κοσμοαντίληψη του Κουντιάδη;

Το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου στην εποχή που αναφερόμαστε, αλλά και πιο πριν, δεν υστερούσε σε τίποτε από τα ανάλογα μοναστήρια του Αγίου Όρους ως προς την πνευματική ακτινοβολία και την ιστορική του σημασία³⁰. Κατά την παράδοση ιδρύθηκε περίπου στο τέ-

---

28. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Πόλις, 2004, σ. 107.

29. Αναστάσιος Ι. Μπέγκος, «Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, ένας αυτοδίδακτος σοφός», *Σερραϊκά Χρονικά*, 10 (1989), σσ. 161-168. Ν. Μπαλάνος, «Γαβριήλ Κουντιάδης», *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 15 (1989), σσ. 119-126. Όπως αναφέρει ο Δημήτριος Μάνθος, στο μοναχολόγιο της μονής του Τιμίου Προδρόμου σημειώνεται πως ο Κουντιάδης ήταν «απόφοιτος Ελληνικού Σχολείου μετά γυμνασιακών μαθημάτων». Δημήτριος Χρ. Μάνθος, *Το μουσικό έργο του ιερομονάχου Γαβριήλ Κουντιάδου*, ό.π., σ. 15.

30. Για την ιστορία του μοναστηριού βλ.: Χριστόφορος [Δημητριάδης], *Προσκυνητάριον της εν Μακεδονία παρὰ τη πόλει Σερρών σταυροπηγιακής ιερᾶς μονῆς του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου*, Εν Λειψία 1904. Γαβριήλ Κουντιάδης, *Ιστορία και περιγραφή της Ιερᾶς Μονῆς του Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, Εν Θεσσαλονίκη, 1922. Του ιδίου, *Σύντομος ιστορική επισκόπησις της Ιερᾶς Μονῆς Προδρόμου Σερρών ἀπ' ἀρχῆς της ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι των καθ' ἡμᾶς χρόνων (1270-1956)*, έκδοση στ' Ξέρραι, 1978. Επιστημονικό Συμπόσιο, *Χριστιανική Μακεδονία. Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, (επιμ.: Αθ. Ε. Καραθανάσης), Θεσ/νίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1995. Συμεών Πασχαλίδης, «Μονή Τιμίου Προδρόμου [Μενοίκιο όρος]», στο Συμεών Α. Πασχαλίδης και Δημήτριος Στράτις, *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας. Α' Ανατολική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, 1996, σ. 355-402, με πλούσια βιβλιογραφία. Για μια πρόσφατη έκδοση που εκτός της ιστορί-

λος του 13^{ου} αι. Ωστόσο πρόσφατες μελέτες δείχνουν πως η παλαιότερη οικοδομική του φάση ανάγεται στον 11^ο και 12^ο αι.³¹ Σύμφωνα με το κτιτορικό «Τυπικό» στο μοναστήρι υπήρχε άβατο³², ενώ η μονή έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και φήμης που ξεπερνούσε τα τοπικά όρια. Ενδεικτικό του γεγονότος είναι ότι σε αυτό αποφάσισε να αποσυρθεί ο πρώτος οικουμενικός Πατριάρχης μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, Γεννάδιος Σχολάριος, όπου και έζησε μέχρι το τέλος της ζωής του, γράφοντας ποικίλα φιλοσοφικά και θεολογικά συγγράμματα. Το μοναστήρι φημιζόταν επίσης για την πλούσια βιβλιοθήκη του, στην οποία συγκαταλέγονταν χρυσόβουλλα, σιγίλια, κώδικες αλλά και χειρόγραφα, χαρτώα και επί μεμβράνης, πολλά από τα οποία ήταν έργα του βιβλιογραφικού εργαστηρίου, καθώς και του εργαστηρίου στάχωσης που λειτουργούσε στο μοναστήρι κατά το 14^ο αι.³³ Επίσης η βιβλιοθήκη του μοναστηριού διατηρούσε και πολλά έντυπα βιβλία. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Π. Παπαγεωργίου, ο οποίος επισκέφθηκε τη μονή προς τα τέλη του 19^{ου} αι., η βιβλιοθήκη «κέκτηται και περί τα χίλια έντυπα βιβλία, παλαιάς τε Ελλήνων και Εκκλησιαστικών συγγραφέων και νεωτέρας εκδόσεις και θεολογικά και ιστορικά έργα αρχαιότερά τε (*Crusius, Λωρέτη, Κούμα, Οικονόμου κ.λ.*) και νεώτερα»³⁴. Εκεί σύμφωνα με τοπική παράδοση κατέφυγε στα τέλη του 18^{ου} αι. και ο Ρήγας Φεραίος. Τέλος να αναφέρουμε επίσης πως στις αρχές του 19^{ου} αι. έχουμε πληροφορίες για ύπαρξη

ας του μοναστηριού περιλαμβάνει και το χρονικό της καταστροφικής πυρκαγιάς του 2010 που κατέκαψε δυστυχώς ένα σημαντικό κομμάτι του μοναστηριού βλ. Νικόλας Μπακιρτζής, *Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Ιστορικές, αρχαιολογικές, πολιτισμικές αξίες και η καταστροφική πυρκαγιά της 13ης Δεκεμβρίου 2010*, Σέρρες: Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, 2011.

31. Νικόλας Μπακιρτζής, *Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών...*, ό.π., σ. 3.

32. Το άβατο καταργήθηκε το έτος 1945, όπως αναφέρει ο Γαβριήλ Κουντιάδης, στο έργο του *Σύντομος ιστορική επισκόπησις της Ιεράς Μονής Προδρόμου Σερρών...*, ό.π., σ. 11.

33. André Guillou, *Les archives de Sain-Jean-Prodrôme sur le mont Ménécée*, Paris: Presses Universitaires de France, 1955. Λίνος Πολίτης, «Το βιβλιογραφικό εργαστήριο και η βιβλιοθήκη της Μονής Προδρόμου Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 8 (1979), σσ. 31-67.

34. Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου (Συμβολή ιστορική και αρχαιολογική)*, έκδ. β', Θεσ/νίκη, 1988, σ. 101. Πρόκειται για τον Θεσσαλονικιό, Κρουσοβίτη στην καταγωγή και απόφοιτο της Φιλοσοφικής Σχολής των Αθηνών, Πέτρο Ν. Παπαγεωργίου, ο οποίος όσο καιρό ήταν στην πόλη των Σερρών ως Γυμνασιάρχης ασχολήθηκε εκτός των άλλων με την επιστημονική παρουσίαση της Μονής του Τιμίου Προδρόμου (13^{ος} αι.) και της βιβλιοθήκης της μαζί με την καταγραφή των χειρογράφων της. Επρόκειτο για μια εργασία η οποία δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό *Byzantinische Zeitschrift* που εξέδιδε ο διάσημος βυζαντινολόγος Karl Krumbacher. Σχετικά βλ. Χ. Μπακιρτζής, «Εισαγωγή», στο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τα Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου (Συμβολή ιστορική και αρχαιολογική)*, έκδ. β', Θεσ/νίκη, 1988, σ. x.

ελληνικού σχολείου στη μονή, ενώ αντίστοιχα στα τέλη του ίδιου αιώνα έχουμε επίσης πληροφορίες για λειτουργία Ιερατικής σχολής, στην οποία οι μαθητές της διδάσκονταν αρχαία ελληνικά, γραμματική, συντακτικό, ιερά ιστορία, μαθηματικά, φυσική και εκκλησιαστική μουσική³⁵. Το μοναστήρι είχε επίσης στενούς δεσμούς με την τοπική, αλλά και ευρύτερη κοινωνία, πράγμα που φαίνεται από τους προσκυνητές που το επισκέπτονταν, καθώς και από το γεγονός ότι η φημισμένη συντεχνία των αμπατζήδων στις Σέρρες είχε ως προστάτη της τον Τίμιο Προδρόμο και έκανε πολλά αφιερωματικά έργα στη μονή³⁶.

Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το βυζαντινό πνεύμα και την ανάλογη παράδοση του μοναστηριού, ακολουθώντας τους ρυθμούς της καθημερινής μοναστηριακής ζωής, έγραψε ο Κουντιάδης το έργο του³⁷.

Δάσκαλός του ήταν μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες στην ιστορία της μονής, ο Σερραίος γέροντας και ηγούμενος της μονής Χριστόφορος Δημητριάδης, απόφοιτος και κατόπιν καθηγητής της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, με σπουδές στο Εθνικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας και διευθυντής της Αθωνιάδας Σχολής³⁸. Όπως αναφέρει ο Αναστάσιος Μπέγκος, μαθητής του Κουντιάδη στη βυζαντινή μουσική, κοντά στον Χριστόφορο ο Κουντιάδης «*διδάχτηκε τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, Ισοκράτη, Λυσία, λόγους του Μ. Βασιλείου και*

---

35. Γεώργιος Στογιόγλου, «Η Ιερατική σχολή στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου Σερρών», στο Επιστημονικό Συμπόσιο, *Χριστιανική Μακεδονία. Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, (επιμ.: Αθ. Ε. Καραθανάσης), Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1995, σσ. 127-180. Χαράλαμπος Βουρουτζίδης, *Χρονικό διδασκάλων στις Σχολές της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, Σέρρες: περ. Γιατί, αρ. 20, 1996.

36. Βασίλης Κατσαρός και Χαράλαμπος Παπαστάθης, «Προδρομικά αποσημειώματα. Βραχέα χρονικά σημειώματα τεσσάρων καταστίχων της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών των ετών 1730-1806 μετά 'παραρτήματος' δύο γραμμάτων 'ξητείας' και επικυρώσεως», *Σερραϊκά Σύμμεικτα* 2 (2013), σσ. 21-86. Χαράλαμπος Βουρουτζίδης, *Συντεχνίες και επαγγέλματα των Σερρών από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 20^{ού}*, Σέρρες: Περιοδικό «Γιατί», 1995.

37. Επρόκειτο για ρυθμούς που η εξέλιξη της τεχνολογίας ήρθε κάποτε να διαταράξει. Γράφει σχετικά ο Πέτροβιτς για τις αλλαγές που επέφερε η ηλεκτροδότηση του μοναστηριού (1930) από την υδροπώση των καταρρακτών της μονής, η οποία χρησίμευσε για την κίνηση δύο γεννητριών ηλεκτρικού ρεύματος: «*Και να μεν η Μονή απέκτησεν τότε ηλεκτρικόν φως δωρεάν έναντι των δικαιωμάτων της επί της υδροπτώσεως του χειμάρρου 'λάκκος', αλλά έχασεν η τοποθεσία τους καταρράκτας, οι οποίοι επλαισίωσαν και εστολίζαν το τοπίον, έχασε και η Μονή την μεσαιωνικήν της νάρκην, με το φως των δυνατών ηλεκτρικών λαμπτήρων.*» Νατάλης Εμμ. Πέτροβιτς, «Η μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969), σ. 197.

38. Δήμος Ισπυρίδης, «Ο Χριστόφορος Προδρομίτης διδάσκαλος της Αθωνιάδος Σχολής», στο Επιστημονικό Συμπόσιο, *Χριστιανική Μακεδονία. Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, (επιμ.: Αθ. Ε. Καραθανάσης), Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1995, σ. 183-191.

του Χρυσοστόμου, την Ελληνική Χρηστομάθεια³⁹.»

Η επίδραση του Δημητριάδη επάνω στο νεαρό μοναχό ήταν καθοριστική και ως προς τον τρόπο προσέγγισης ενός τόπου, γεγονός που μας ενδιαφέρει εδώ, καθώς ο πρώτος φαίνεται πως έδινε ιδιαίτερη σημασία στο χώρο, όχι απλώς ως πλαίσιο της ανθρώπινης δραστηριότητας, αλλά ως βασικό παράγοντα στην κατεύθυνση που αυτή θα πάρει. Δεν είναι τυχαίο πως στο Πρώτο Μέρος στο Προσκυνητάριον που ο ίδιος έγραψε έδωσε τίτλο «Χωρογραφία της ιεράς μονής» και από τις συνολικά δέκα σελίδες της ενότητας αυτής τις έξι σελίδες τις αφιέρωσε στα κεφάλαια «Περί της θέσεως της Μονής και ιδίως περί του εφ' ου κείται Μενοικείου όρους» και «Περί του εδάφους, του ορίζοντος, του κλίματος και του ύδατος της Μονής»⁴⁰.

Στην καλλιέργεια του Κουντιάδη συνέβαλε σίγουρα και το γεγονός ότι ήταν βιβλιοφύλακας της πλουσιότατης βιβλιοθήκης του μοναστηριού⁴¹, την οποία θα είχε οπωσδήποτε την ευκαιρία να μελετήσει. Ο Νίκος Μπαλάνος, μαθητής και αυτός του Κουντιάδη, σημειώνει για το δάσκαλό του πως «με ενδιαφέρον που έφτανε πολλές φορές τον θείον έρωτα, μιλούσε ώρες ολόκληρες για τις λαογραφικές παραδόσεις, για άγνωστα σε μας ιστορικά ντοκουμέντα της περιοχής των Σερρών και ανέτρεχε κάθε τόσο στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Μπορούσε κανείς να τον ακούει εκεί στο παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής στις Σέρρες να μιλάει για δασκάλους που δίδαξαν, για λόγιους που ήγμισαν, για συγγραφείς τις μαρτυρίες των οποίων ξετρύπωνε από ποικίλα συγγράμματα»⁴². Ο Αναστάσιος Μπέγκος συμπληρώνει για τον ίδιο πως «ζούσε απλά, λιτά, κοιμόταν νωρίς και ξυπνούσε νωρίς, και όλο τον υπόλοιπο χρόνο εργαζόταν. Διάβαζε, έγραφε, μελοποιούσε και αν είχε επισκέπτες... μιλούσε. Μπορούσε να σε κρατά με τις ώρες καθηλωμένο στο 'μνιτέρι' του κελιού του και να σου ιστορεί γεγονότα για το Μοναστήρι, τις προσωπικές του περιπέτειες, την ομηρεία του στη Βουλγαρία, παροιμίες, ανέκδοτα και να μη σταματάει. Ήταν πραγματικά μια κινητή βιβλιοθήκη»⁴³.

Ίσως αυτό το πνεύμα σεβασμού, διάσωσης και μελέτης της πνευματικής παράδοσης προηγούμενων εποχών, όπως περιγράφηκε πιο πάνω,

---

39. Αναστάσιος Ι. Μπέγκος, «Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, ένας αυτοδίδακτος σοφός», *Σερραϊκά Χρονικά*, ό.π., σ. 162.

40. Χριστόφορος [Δημητριάδης], *Προσκυνητάριον της εν Μακεδονία παρά τη πόλει Σερρών σταυροπηγιακής ιεράς μονής...*, ό.π., σσ. 7-17.

41. Δημήτριος Χρ. Μάνθος, *Το μουσικό έργο του ιερομονάχου Γαβριήλ Κουντιάδου*, ό.π., σ. 17.

42. Νίκος Μπαλάνος, «Γαβριήλ Κουντιάδης», *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο*, ό.π., σ. 124.

43. Αναστάσιος Ι. Μπέγκος, «Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, ένας αυτοδίδακτος σοφός», *Σερραϊκά Χρονικά*, ό.π., σσ. 166-167.

θεμελιωμένο στην οντολογικά καθοριστική σημασία που έχει για την Εκκλησία το παρελθόν (η λεγόμενη «Ιερή Παράδοση» της Εκκλησίας)⁴⁴, ενέπνευσε τον Κουντιάδη ώστε να δει τη λειτουργική σημασία που έχει γενικά το παρελθόν επάνω στο παρόν μιας τοπικής κοινωνίας σε μια προοπτική κοινωνικής προόδου και τον ώθησε στη συγγραφή του βιβλίου του. Και ίσως αυτή η θεωρητική βάση τον οδήγησε στο να κρατά διάφορες χειρόγραφες σημειώσεις και «ενθυμήσεις» για την εποχή του σαν τους παλαιούς χρονογράφους, ακολουθώντας και την σχετική παράδοση ενθυμήσεων που βλέπουμε να επικρατεί στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου⁴⁵. Ενδεικτικά του ζητήματος είναι αυτά που αναφέρει ο Μπέγκος: «Ο Γ. Κουντιάδης είχε το πάθος της συγγραφής και των σημειώσεων. Όλα τα περιθώρια των βιβλίων της βιβλιοθήκης του ήταν γεμάτα από σημειώσεις και συμπληρώσεις. Σημειώσεις όμως υπήρχαν και στα πιο απίθανα σημεία. Δε θα ξεχάσω ποτέ την έκπληξη που δοκιμάσαμε οι συμμαθητές μου κι εγώ, μαθητευόμενοι τότε κοντά στον Κουντιάδη το καλοκαίρι του 1953, όταν ανακαλύψαμε χειρόγραφες (με μολύβι) σημειώσεις στις ντουλάπες και στις κάσες της θύρας του κελιού του. Ήταν ένα ευρύχωρο κελί, το πρώτο μιας σειράς στη νότια πτέρυγα της Μονής, όπου έμενε ο σοφός δάσκαλος κατά τη δεκαετία του '30, πριν μετακομίσει στο τελευταίο του διαμέρισμα (στη νοτιοανατολική πλευρά της Μονής), όπου άφησε και την τελευταία πνοή του. Θα μπορούσε κανείς να γεμίσει ολόκληρο τετράδιο με τις σημειώσεις εκείνες που μιλούσαν για βομβαρδισμούς, για σεισμούς και άλλα γεγο-

44. Κάλλιστος Ware, *Η ορθόδοξη Εκκλησία*, μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδης, έκδ. γ', Αθήνα: Ακρίτας, χ.χ. (β' ανατύπωση 2001), σ. 309-328. Renee Hirschon-Φιλιππάκη, «Μνήμη και ταυτότητα. Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες της Κοκκινιάς», στο Ευθύμιος Παπαταξιάδης και Θεόδωρος Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1993, σσ. 327-356.

45. Οι ενθυμήσεις, γράφει ο Ασδραχάς, «είναι μικρά σημειώματα, γραμμένα σε παράφυλλα βιβλίων, σε κώδικες, ακόμη χαραγμένα σε τοίχους και σε στύλους, όλα τους αφιερωμένα σε αξιοσημειώμενα γεγονότα: πρόκειται για τα βραχεία χρονικά, τις ενθυμήσεις που ζουν μέσα στο μεγάλο χρόνο, διαιωνίζουν τον ίδιο τύπο γραφής, τον ίδιο τρόπο πρόσληψης της πραγματικότητας. Κάποτε αυτοί που τα γράφουν τα εντάσσουν σε ένα ευρύτερο χρονογραφικό σύστημα και μέσω της αναγραφής τους διασώζουν τα στοιχειώδη σημεία, το σκελετό της χρονογραφίας, επεκτείνοντας έτσι μια προϋπάρχουσα χρονογραφία, του Ψευδοδωροθέου». Σπύρος Ασδραχάς, «Η βραχύλογη ιστορία», στο βιβλίο του ίδιου, *Ιστορικά απεικασματα*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1995, σ. 57. Για την παράδοση των ενθυμήσεων που υπήρχε στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου βλ. Βασίλης Κατσαρός και Χαράλαμπος Παπαστάθης, «Προδρομικά αποσημειώματα. Βραχεία χρονικά σημειώματα τεσσάρων καταστίχων της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών των ετών 1730-1806 μετά 'παραρτήματος' δύο γραμμάτων 'ζητηίας' και επικυρώσεως», ό.π., σ. 21-86. Τάσος Καραναστάσης, «Μια ενθύμηση από τον 'κώδικα Α' της Μονής Προδρόμου Σερρών σχετική με σεισμούς στα 1768 και μια πρώτη περίπτωση λεπτομερειακού προσδιορισμού του χρόνου», *Σεραϊκά Χρονικά* 10 (1989), σσ. 85-100.

νότα της τρέχουσας επικαιρότητας, γραμμένα υπό την επήρεια της στιγμής. Πόση θλίψη δοκίμασα, όταν προ πενταετίας, σε επίσκεψή μου στο Μοναστήρι, μάταια αναζήτησα τις παραπάνω σημειώσεις. Κάποιος κοσμικός υπάλληλος του μοναστηριού είχε την ατυχή έμπνευση να βάψει αδέξια με λαδομπογιά ντουλάπια και πόρτες, εξαφανίζοντας οριστικά όλες εκείνες τις πολύτιμες σημειώσεις...»⁴⁶.

Ο τόπος ως όλον

Το *Λεύκωμα του Σομπάσκιοϊ* είναι ένα βιβλίο 52 σελίδων συγκροτημένο από έναν πυρήνα κεφαλαίων που αναφέρονται στο παρόν της κοινότητας (κεφάλαια 1-39 και 45-46, γραμμένα το έτος 1925), ενώ τα υπόλοιπα κεφάλαια με αριθμό 40-44, που σχετίζονται με τα ιστορικά γεγονότα του χωριού κατά την βουλγαρική κατοχή, όπως και την εξορία των κατοίκων, έχουν γραφεί με τη μορφή μικρών ιστορικών πραγματειών σε προγενέστερο χρόνο (1918, 1920) και γι' αυτό παρουσιάζουν μια σχετική αυτοτέλεια⁴⁷. Η αναγκαιότητα που επέβαλε την προσθήκη αυτών των κεφαλαίων, απόρροια των ιστορικών εξελίξεων στην περιοχή προσθέτει στο βιβλίο και μια αμιγώς ιστορική διάσταση, στοιχείο που το διαφοροποιεί στο σημείο αυτό από προηγούμενες τοπογραφίες. Στην παρούσα μελέτη θα επιμείνουμε στα κεφάλαια που αναφέρονται στο παρόν της κοινότητας, καθώς θεωρούμε ότι έχουν μια δική τους λογική ενότητα που αποτυπώνεται στον ξεχωριστό χρόνο συγγραφής τους.

Μέσα στο *Λεύκωμα* ο τόπος παρουσιάζεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο, τον οποίο, παρά τις μικρές του αποκλίσεις από τον κανόνα, συναντούμε σε ανάλογες σχετικές τοπογραφικές μελέτες που ακολούθησαν τη *Νεωτερική Γεωγραφία*. Δηλαδή, μέσα από τη σύνδεση του ευρύτερου χώρου με την τοπική κοινωνία σε όλες τις διαστάσεις της, έτσι ώστε να προκύπτει ένα όλον. Ο τρόπος αυτός περιγράφεται emphatically από τους Δημητριάδους στη *Νεωτερική Γεωγραφία*, όπου τονίζουν πως η περιγραφή θα πρέπει να γίνεται «όχι μαθηματικώς μήτε με ακρίβεια γεωγραφική, διορίζοντας δηλαδή μήκη και πλάτη επειδή αυτό η δυστυχία του έθνους μας δεν το συγχωρεί ακόμα· όχι λέγω μαθηματικώς και γεωγρα-

---

46. Αναστάσιος Ι. Μπέγκος, «Ο ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, ένας αυτοδίδακτος σοφός», *Σερραϊκά Χρονικά*, ό.π., σ. 166.

47. Πρόκειται για μια δραματική περίοδο γενικά για το νομό Σερρών, η οποία άφησε τα σημάδια της σε πολλά χωριά. Το 1917 εστάλησαν από το *Σομπάσκιοϊ* 350 άνδρες ως όμηροι στη Βουλγαρία. Από αυτούς επέστρεψαν ζωντανοί μόνον οι 180. Οι υπόλοιποι (ανάμεσα σε αυτούς και άνδρες που έτυχε να δουλεύουν εκείνη την εποχή στο χωριό) εξαντλημένοι από τις κακουχίες άφησαν τη ζωή τους στη Βουλγαρία. Να σημειωθεί ότι τις οδυνηρές συνέπειες της περιόδου αυτής υπέστη και ο ίδιος ο Κουντιάδης, ο οποίος εξορίστηκε μαζί με άλλους στη Βουλγαρία για 15 μήνες. Αναστάσιος Ι. Μπέγκος, «Νεοσουλιώτες όμηροι Βουλγάρων 1917-1918», *Σερραϊκά Χρονικά* 15 (2004), σσ. 25-72.

φικώς, αμή διηγηματικώς, ιστορώντας καθένας τι χώρες και χωριά έχει ο τόπος του, τι διοίκηση, πόσες ψυχές κάθε χωριό, τι ανθρώπους, τι ήθη, τι θρησκεία, τι δένδρα, τι εισοδήματα, τι ζώα, ποια θάλασσα τον γειτονεύει, με ποια άλλη επαρχία συνορεύει, λέγοντας φιλοπροσώπως ό,τι αξιέπαινο, ή αξιοκατηγόρητο έχουν οι συμπατριώται του»⁴⁸. Με άλλα λόγια η περιγραφή ενός τόπου θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει όλες τις πτυχές του, αλλά και να γίνεται με έναν παιδαγωγικό τρόπο ώστε να επιτευχθεί τελικά ο επιδιωκόμενος σκοπός.

Κοιτάζοντας κανείς τα Περιεχόμενα του βιβλίου του Κουντιάδη και λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεν έχει παρά να διαπιστώσει πόσο κοντά αυτό βρίσκεται στις οδηγίες των Δημητριάων, καθώς και στο είδος που το έργο τους εισήγαγε στην ελληνική πνευματική παράδοση. Παραθέτω τα Περιεχόμενα:

Περιγραφή του Χωριού. 1. Πού κείται το Σουμπάσκιοϊ, 2. Με ποία χωρία γειτονεύεται, 3. Πόσους κατοίκους έχει, 4. Διατί λέγεται Σουμπάσκιοϊ, 5. Ποία νέα ονομασία εδόθη εις το Σουμπάσκιοϊ, 6. Διατί τα πέντε περίξ χωρία λέγονται «Δαρνακοχώρια», 7. Πώς συγκοινωνεί το Σουμπάσκιοϊ με τας Σέρρας, 8. Οποία είναι η τοποθεσία του Σουμπάσκιοϊ, 9. Εις πόσα διαμερίσματα χωρίζεται, 10. Πόσας εκκλησίας έχει το Σουμπάσκιοϊ, 11. Ποίος είναι ο χώρος της κεντρικής εκκλησίας, 12. Ποίας εποχής είναι αι εικόνες της Εκκλησίας, 13. Ποία είναι η εσωτερική διακόσμησις της Εκκλησίας, 14. Ποίοι επιτροπεύουν σήμερον εις την Εκκλησίαν, 15. Ποίος κρατεί τον Επιτροπικόν κώδικα της Εκκλησίας, 16. Ποίαι αρχαιοότητες ευρίσκονται εις το Σουμπάσκιοϊ, 17. Πόσοι ιερείς είναι εις το Σουμπάσκιοϊ, 18. Πόσα εξωκκλήσια έχει το Σουμπάσκιοϊ, 19. Από πότε έχουν γίνει τα εξωκκλήσια, 20. Πόσα σχολεία έχει το Σουμπάσκιοϊ, 21. Πόσοι μαθηταί συχνάζουν εις το Σχολείον, 22. Πόσοι είναι οι διδάσκαλοι, 23. Ποία είναι η Κοινοτική αρχή, 24. Πόσοι αδελφότητες υπάρχουν, 25. Πόσα παντοπωλεία ή καφενεία έχει, 26. Οποία είναι τα νερά του Σουμπάσκιοϊ, 27. Τι λογής είναι το κλίμα του, 28. Διατί δεν έχει ιατρόν στο Σουμπάσκιοϊ, 29. Εις τι ασχολούνται οι κάτοικοι του Σουμπάσκιοϊ, 30. Ποία είναι η κυριώτερα παραγωγή του τόπου των, 31. Ποία είναι η κτηνοτροφία του Σουμπάσκιοϊ, 32. Πόθεν προμηθεύεται το χωριόν την καύσιμον ξυλείαν, 33. Πόθεν παρακινούνται οι χωρικοί να κόπτουν Μοναστηριακόν δάσος, 34. Ποία έθιμα επικρατούν εις το Σουμπάσκιοϊ, 35. Ποία είναι η ενδυμασία των χωρικών, 36. Ποίος είναι ο χορός των, 37. Πότε γίνεται η πανήγυρις του Σουμπάσκιοϊ, 38. Διατί γίνεται η πανήγυρις εις τας 24 του Απριλίου, 39. Τι αξιοσημείωτα γίνονται εις την πανήγυριν του Σουμπάσκιοϊ, 40. Τα ιστορικά του χωριού.

---

48. Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική*, ό.π., σσ. 172-173.

Τι έχει υποφέρει το Σουμπάσκιοϊ από τους Τούρκους, 41. Τι έχει υποφέρει το Σουμπάσκιοϊ από τους Βουλγάρους το 1913, 42. Τι έχει υποφέρει εις την δευτέραν εισβολήν των Βουλγάρων το 1916, 43. Πόσα υπέφεραν οι Σουμπασκιώται εις την εξορίαν, 44. Πόσοι από το Σουμπάσκιοϊ απέθανον εν τη εξορία, 45. Τι υπέμειναν οι απομεινάντες στο χωριό, 46. Ποία η σημερινή κατάστασις του Σουμπάσκιοϊ.

Οι πληροφορίες που εμπεριέχονται στο βιβλίο προέρχονται από διάφορα, εν δυνάμει ανεξάρτητα, πεδία (οικονομία, παιδεία, πολιτική ιστορία, εκκλησία, φυσικό περιβάλλον κ.λπ.) με πολλές πραγματολογικές λεπτομέρειες, εκτός βέβαια αυτών που μπορεί κάποιος να υποθέσει από την ανάγνωση των τίτλων των κεφαλαίων, όπως π.χ. ο αριθμός των σπιτιών και των κατοίκων του χωριού, ο χρόνος απόστασης του χωριού από την πόλη, ο μισθός του κανδηλανάπτη, οι υποχρεώσεις των επιτρόπων, η οργάνωση της εκκλησίας, ο αριθμός των βρυσών και των πηγών του χωριού με τις τοποθεσίες τους, το κόστος των εργασιών επέκτασης του ναού, η ποσότητα καπνοπαραγωγής του χωριού και η αποτίμησή του, τα χωράφια που καλλιεργούνται, ο συνεταιρισμός, ο αριθμός των βοσκών και των προβάτων του χωριού, ο αριθμός και τα ονόματα των εξόριστων κατά τη βουλγαρική κατοχή κ.ά. Η παράθεση των στοιχείων αυτών δείχνει ότι ο Κουντιάδης δεν αντιλαμβάνεται την κοινότητα ως μια μονοδιάστατη οντότητα αλλά αναγνωρίζει το πολυεπίπεδο και πολύπτυχο της ύπαρξής της. Ωστόσο, όλες οι πληροφορίες που παραθέτει κατατείνουν σε ένα σημείο, το οποίο αποτελεί τον άξονα αναφοράς τους και τον υπηρετούν, τον τόπο. Αυτό σημαίνει πως παρά τη θεματική ποικιλία που χαρακτηρίζει το έργο, σε γενικές γραμμές, με εξαίρεση, ίσως, τα ετεροχρονισμένα παρέμβλητα κεφάλαια που αναφέρονται στην πολιτική ιστορία του τόπου, δεν μας δίνεται η εικόνα μιας προσθετικής συγκέντρωσης ανεξάρτητων θεμάτων με τη μορφή βιβλίου. Αντίθετα τα θέματα αυτά προσεγγίζονται μέσα από μια ενιαία οπτική, στην υπηρεσία ενός συγκεκριμένου στόχου. Έτσι, το Σουμπάσκιοϊ, ως τόπος, παρουσιάζεται τελικά με τη μορφή μιας ολότητας που προκύπτει από τη σύνθεση επιμέρους αλληλοσυνδεόμενων συστατικών στοιχείων.

Ο τόπος ως ιστορία

Ο Κουντιάδης ζει σε μια εποχή κατά την οποία η ιστορία παίζει καθοριστικό ρόλο στην περιοχή. Κατά συνέπεια θα ήταν αδύνατο να την αποκλείσει από το έργο του. Για το λόγο αυτό περιλαμβάνει στο *Λεύκωμα* και ορισμένα αμιγώς ιστορικά κεφάλαια από την πρόσφατη ιστορία του χωριού. Ωστόσο στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου του ο Κουντιάδης αναφέρεται στην κοινότητα, όπως αυτή ζει στο παρόν της εποχής του. Ακόμη και αυτή η περιγραφή του πανηγυριού της κοινότητας αναφέρεται στο πώς γίνεται στο παρόν και όχι όπως αυτό γινόταν

στο παρελθόν. Κατά συνέπεια δε θα λέγαμε ο σκοπός του είναι η καταγραφή της ιστορίας του χωριού του. Από την άλλη όμως μεριά, δεν αρνείται ο ίδιος την ιστορικότητα της κοινότητας, με την έννοια ότι αυτή είναι δημιούργημα της ιστορικής εξέλιξης και συμμετέχει σε αυτήν.

Ο τρόπος αφήγησης της κοινότητας που επιλέγει, βοηθούντων οπωσδήποτε και των ιστορικών κεφαλαίων, συντείνει ώστε η κοινότητα να μην παρουσιάζεται ως μια εξιδανικευτική αφιστορικευμένη οντότητα, αλλά ως μια φυσική και κοινωνική πραγματικότητα ενταγμένη στο χρόνο και προσδιορισμένη από αυτόν. Οι αφηγήσεις, ιδιαίτερα στα ιστορικά κεφάλαια, διαφόρων μαχών, στρατηγικών τεχνασμάτων, διαγουμεσιμάτων, πορειών προς την εξορία κ.λπ. επιτείνουν την ιστορική διάσταση της κοινότητας και συντείνουν στην ανάδειξη της πολιτικής και της διαλεκτικότητας της ίδιας της ζωής, όπως π.χ. στο κεφ. 42 όπου περιγράφεται παραστατικά με το ύφος των βραχέων χρονικών η δραματική έξοδος των κατοίκων από το χωριό τους, λόγω της Βουλγαρικής εισβολής το 1916: *«Την νύχταν εκείνην δεν ηκούετο άλλο τίποτε, παρά θρήνος, και κλαυθμός και οδυρμός πολύς. Όλα τα ανδρογυναικόπεδα εβγήκαν έξω εις τους δρόμους και έκλαιαν. Πολλοί μητέρες έχασαν τα παιδιά των, και πολλά παιδιά τας μητέρας των. [...] Ήτο τω όντι λίαν συγκινητικόν το να βλέπει κανείς τας μητέρας να κρατούν τα μικρά των εις την αγκαλιά, τους πατέρας να σηκώνουν τα παιδιά των εις τους ώμους και την ράχην, πολλές γραιάς να μένουν εξητλημένα εις τον δρόμον, και αυτά δε τα βόδια του ζυγού φορτωμένα με φορέματα και με άλλα οικιακά πράγματα»*⁴⁹.

Με αυτόν τον τρόπο, οι κάτοικοι δεν παρουσιάζονται ως επιτελεστές αϊστορικών πολιτισμικών δρώμενων απογυμνωμένοι από ιστορικές συνυποδηλώσεις, αλλά ως πρόσωπα που εντάσσονται μέσα στην ιστορία και υπόκεινται τις συνέπειές της. Μάλιστα αυτή η έμφαση στα πρόσωπα που παρατηρούμε μέσα στο έργο του Κουντιάδη και η οποία εκφράζεται με την λεπτομερή ονομαστική αναφορά των πρωταγωνιστών είναι ένα στοιχείο που τονίζει την ιστορικότητα του περιγραφόμενου πολιτισμού. Εκφράζει τη διάθεση από τη μεριά του Κουντιάδη να καταγραφεί και να μείνει στην ιστορία η συμμετοχή-συμβολή του καθενός μέσα στην κοινότητα. Δείχνει πως για τον συγγραφέα η κοινότητα δεν είναι μια απρόσωπη ομοιογενής ομάδα, αλλά μια κοινότητα συγκροτημένη από διαφορετικές προσωπικότητες που η κάθε μία έχει τη δική της ιστορία και τη δική της θέση μέσα στην κοινότητα. Βέβαια, από την άλλη μεριά, παρά την αυστηρά παροντική οπτική στην καταγραφή του τοπικού πολιτισμού, επηρεασμένος ο Κουντιάδης από τη διαχρονικότητα του πανηγυριού που περιγράφει, δεν μπορεί να αντισταθεί σε αναγωγές

---

49. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου...*, ό.π., σ. 38.

στην ελληνική αρχαιότητα. Να σημειωθεί ωστόσο ότι αυτές γίνονται περιστασιακά, δεν αποτελούν κεντρική οπτική του συγγραφέα μέσα στο κείμενο και απέχουν από την υποστήριξη μιας συγκεκριμένης αρχαιοελληνικής καταγωγής του εθίμου, γεγονός που θα απαιτούσε εξειδικευμένη επιχειρηματολογία. Μόνο στο τέλος του σχετικού κεφαλαίου προχωρά εν είδει κατακλείδας σε μια τολμηρή, για το ιερατικό του σχήμα, εξελικτική θεώρηση του πανηγυριού, ασαφής, εντούτοις, ως προς το ποιος τη διατυπώνει: «Έτσι τελειώνει το πανηγύρι όλον, ‘το αρχαϊκό αυτό πανηγύρι όπως το παριστάνει ένας λόγιος από τας Σέρρας - το οποίον κατ’ αρχάς είναι ντυμένο με χριστιανική μορφή και στο ξεδίπλωμά του σου υπενθυμίζει ολίγον την θυμέλην του αρχαίου θεάτρου, και ολίγην μελικήν υπόκρουσιν με αρκετήν δόσιν μυστικοπαθείας’»⁵⁰.

Ο τόπος ως παράδοση

Από την περιγραφή της κοινότητας δεν θα μπορούσε να απουσιάζει ο πλούσιος λαϊκός πολιτισμός (ήθη και έθιμα) του χωριού, ως συμβολική έκφραση του τόπου. Αναφορικά με τα έθιμα του χωριού ο Κουντιάδης δεν προχωρά σε μια ευρεία καταγραφή τους, ίσως γιατί περισσότερο ήθελε να μιλήσει για τον τόπο του και λιγότερο για τα έθιμα του τόπου του. Περιορίζεται, λοιπόν, σε ορισμένα από αυτά, όπως π.χ. η παραμονή των Χριστουγέννων, το πρωινό της πρωτοχρονιάς, η παραμονή των Θεοφανείων, η Κυριακή της Τυροφάγου, η πρώτη Μαΐου, το Μεγάλο Σάββατο, το Πάσχα, η Πρωτομαγιά, του άη-Γιάννη, το πρωτοαλώνισμα, όταν βγάζουν ζεστό ψωμί από τον φούρνο. Για τα άλλα γράφει: «Τα όσα δε έθιμα γίνονται εις τας γεννήσεις, εις τα βαπτίσματα, εις τα στεφανώματα, εις τους γάμους εν γένει, εις τους νεκρούς και τα λοιπά, διά να τα περιγράψει κανείς λεπτομερώς όλα, χρειάζεται βιβλίον ολόκληρον δι’ αυτά μόνον να γεμίσει»⁵¹.

Εκείνο όμως που εύλογα θεωρεί άξιο εκτενούς αναφοράς, ως το κατεξοχήν γεγονός που συνδέεται με τον τόπο, είναι το πανηγύρι. Και πράγματι το πανηγύρι εκφράζει τον τόπο στην υλική, συμβολική και κοινωνική του εκδοχή⁵². Σε αυτό εκφράζεται η συλλογική μνήμη του χωριού και συγκροτείται η τοπική ταυτότητα. Άλλωστε το ίδιο το γεγονός που αποτέλεσε και την αφετηρία του πανηγυριού σχετίζεται με τον τόπο: «Από το πρώτο τραγούδι του πανηγυριού, το οποίον με σεμνότητα πολλήν λαμπροφορεμένα το τραγουδούν και το χορεύουν αργά-αργά τα κορίτσια γίνεται καταφανές ότι εις το χωριό αυτό, το σημερινόν

---

50. Ο.π., σσ. 34-35.

51. Ο.π., σ. 27.

52. Pierre Nora, «Between Memory and History: *Le Lieux de Mémoire*», *Representations* vol. 26 (1989), σσ. 18-19.

Σουμπάσκιοι, είχε κοπεί κάποτε το νερό από τις βρύσες. Το είχε κόψει το στοιχειό (ο δράκων), και δεν είχαν μήτε να πιουν μήτε να ποτίσουν τα χωράφια των. Παρακάλεσαν λοιπόν όλοι τον άγιον Γεώργιον να σκοτώσει τον φοβερόν δράκοντα (το στοιχειό), και ν' απολύσει το νερό να τρέξει. Διότι αι μεγάλοι βρύσες του Σουμπασκιόι πηγάζουν κάτω από τα μνήματα του αγίου Γεωργίου, και επομένως τον άγιον Γεώργιον έχουν προστάτην του νερού των. Και έτσι πραγματικώς έγινε, καθώς το λέγει και το τραγούδι»⁵³.

Τον τόπο τον βρίσκουμε επίσης ως πλαίσιο τέλεσης του πανηγυριού, ως τόπο αναφοράς μέσα στα τραγούδια που τραγουδιούνται («το πανηγύρι μάνα μ' γίνεται εδώ στον Άγιο Γιώργη⁵⁴»), ως τόπο ιερουργίας («μετά το τέλος του αγιασμού τα παλληκάρια με τα εικονίσματα παίρνουν δρόμον, διά να διατρέξουν όλον το σύνορον του χωριού απ' άκρου έως άκρου⁵⁵»), ως τόπο χορού και τραγουδιού, ως τόπο συγκέντρωσης των κατοίκων, ως τόπο αγωνισμάτων και τέλος ως γεννήτορα τόπο των ανθρώπων που περιγράφονται μέσα στο κείμενο («καλόκαρδοι Σουμπασιώται! Σε περιποιούνται με όλην των την καρδιά, που νομίζεις ότι βρίσκεσαι σε συγγενικό σου σπίτι»⁵⁶).

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία επικεντρώνεται η καταγραφή του πανηγυριού ορίζονται από τους τίτλους των σχετικών κεφαλαίων (πότε, γιατί, τι), ενώ κατά την περιγραφή του ο συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη σημασία στα λατρευτικά δρώμενα, στο τραγούδι, το χορό, τη μουσική, τους αγώνες. Τα δρώμενα και τα νοούμενα του πανηγυριού δεν τα καταγράφει απομονωμένα (λατρεία, τραγούδι, μουσική, χορός, διασκέδαση, αθλητικά γεγονότα, κοινωνικές συναντήσεις κ.λπ.), αλλά τα συνδέει μεταξύ τους έτσι ώστε να αποτελούν μια αδιάσπαστη λειτουργική ολότητα, τονίζοντας ταυτόχρονα με την περιγραφή του τη συσπείρωση της κοινότητας γύρω από τον τόπο και την ταύτιση μαζί του.

Κοινοτισμός και ταυτότητα

Αναρωτιέται κανείς πώς εξηγείται το γεγονός ένας μοναχός, έστω κι αν είναι ιερομόναχος, εξ αντικειμένου αποσυρμένος από την κοινωνία κι αφοσιωμένος στο Θεό, να αφιερώνει μέρος της συγγραφικής του δράσης σε ένα, κατά τα άλλα, κοσμικό θέμα. Η απάντηση νομίζω πως έχει να κάνει με τα δομικά γνωρίσματα που διακρίνουν το νεοελληνικό πολιτισμό γενικά και επηρεάζουν αντίστοιχα τα πρόσωπα, τους θεσμούς και

---

53. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοι...*, σ. 29. Για το πανηγύρι βλ. Γεώργιος Ν. Αικατερινίδης, «Ο εορτασμός του Αγίου Γεωργίου εις Νέον Σούλι Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969), σσ. 129-148.

54. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοι...*, σ. 33.

55. *Ο.π.*, σ. 30.

56. *Ο.π.*, σ. 34.

τους φορείς που εντάσσονται σε αυτόν. Τα γνωρίσματα αυτά είχαν βεβαίως πολύ μεγαλύτερη απήχηση και ισχύ επί της εποχής του Κουντιάδη.

Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος⁵⁷, αναφερόμενη στο ενδιαφέρον των λογίων της εποχής του νεοελληνικού Διαφωτισμού για το λαό, υποστήριξε ότι η οργάνωση κατά κοινότητες⁵⁸, αλλά και γενικότερα η ιδεολογία του κοινοτισμού, όπως θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, ήταν οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διατήρηση της επικοινωνίας των λογίων με τον τόπο καταγωγής τους και στην ενασχόλησή τους με τον τόπο και τρόπο ζωής του σύγχρονου Έλληνα.

Τα γνωρίσματα αυτά του νεοελληνικού πολιτισμού βλέπουμε να ισχύουν βεβαίως στη Μακεδονία⁵⁹, καθώς και να αντανακλώνται μέσα στο έργο των τοπικών λογίων της, ιδιαίτερα μάλιστα αυτών που ασχολούνται με την τοπογραφία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο νομίζω πως πρέπει να ερμηνευθεί και το σχετικό συγγραφικό εγχείρημα του Γαβριήλ Κουντιάδη. Ο ίδιος δεν έκοψε ποτέ τον ομφάλιο λώρο που τον συνέδεε με το χωριό του. Το επισκεπτόταν όποτε του δινόταν η ευκαιρία και βέβαια ενδιαφερόταν για αυτό, ενώ συχνά δεν παρέλειπε μαζί με την υπογραφή του να δηλώνει και τον τόπο καταγωγής του, όπως έχει κάνει και σε ένα άλλο έργο του, τη *Σύντομο ιστορική επισκόπηση της Ιεράς Μονής Προδρόμου (Σερρών)*⁶⁰.

Η ενασχόληση με τον τόπο καταγωγής του, όπως δηλώνει ο ίδιος στο Πρόλογο του *Λευκόματος*⁶¹, αποτελεί ένα «επιβεβλημένο και απαραίτητον καθήκον», καθώς, όπως συνεχίζει, «μέσα εις αυτό έζησα και ανετράφηκα, και εις το Σχολείον του έμαθα τα πρώτα γράμματα. Δι' αυτό λοιπόν και υποχρέωσίν μου εθεώρησα κάποιαν μικράν υπηρεσίαν να προσφέρω εις το προσφιλέ μου αυτό χωριόν. Κάπως να φανώ και εγώ χρήσιμος και να συντελέσω όσον δύναμαι προς το καλόν του». Παρόμοιες δηλώσεις, ως αφορμές συγγραφής, βλέπουμε πως υπάρχουν ως ένα σταθερό μοτίβο στους Προλόγους και άλλων ανάλογων τοπογραφιών, όπως αυτής του Αστέριου Γούσιου⁶². Κι όπως, σωστά, υποστη-

---

57. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας...*, ό.π., σσ. 49-59.

58. Νικόλαος Ι. Παναζόπουλος, *Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική παράδοση*, Αθήνα: Παρουσία, 1993.

59. Αθ. Ε. Καραθανάσης (επιμ.), *Η διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία*, (Συμπόσιο, 9-10-11 Δεκεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης, 1991.

60. Γαβριήλ Κουντιάδης, *Σύντομος ιστορική επισκόπησης της Ιεράς Μονής Προδρόμου Σερρών...*, ό.π., σ. 31.

61. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, «Πρόλογος», στο *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ, χωριόν της περιφέρειάς Σερρών*, Εν Θεσσαλονίκη, 1925, (σελίδα πρώτη-χωρίς αρίθμηση).

62. Αστέριος Δ. Γούσιος, *Η κατά το Πάγγαιον χώρα. Λειψία 1894. Τα τραγούδια της πατρίδος μου. Αθήνα 1901*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Καπάνι, 1999.

ρίζει η Χρυσούλα Χατζητάκη-Καψωμένου, το γεγονός αυτό μας συνδέει με την περίφημη *Νεωτερική Γεωγραφία* των Δημητρίου Δανιήλ Φιλίππιδη και Γρηγορίου Κωνσταντά, καθώς εκεί συναντάμε ανάλογη δήλωση⁶³. Προκύπτει ωστόσο το ερώτημα γιατί κατά το συγγραφέα η ενασχόληση με τον τόπο και τρόπο ζωής του χωριού θεωρείται προσφορά προς αυτό. Το ζήτημα έχει να κάνει με το νόημα που δίνει ο ίδιος στην ενασχόληση αυτή.

Έχω διατυπώσει σε προηγούμενη ενότητα την άποψή μου αναφορικά με την μεγάλη σημασία που είχε για τον Κουντιάδη η ανάμνηση του παρελθόντος, καθώς και για τα οντολογικά θεμέλια αυτής της στάσης του. Επίσης έχω αναφερθεί στην ιστορικότητα που έχει η κοινότητα μέσα στο έργο του Κουντιάδη, δηλαδή, η τοποθέτησή της μέσα στο χρόνο. Έχοντας εντάξει ο Κουντιάδης την κοινότητα μέσα στο χρόνο και στην ανεπίστρεπτη ροή του και πιστεύοντας στη μεγάλη σημασία του παρελθόντος μέσα στο πλαίσιο της αέναης κίνησης της ιστορίας, αντιμετωπίζει το παρόν σαν να είναι ήδη παρελθόν. Δηλαδή, καταγράφει με σπουδή το παρόν, ακριβώς επειδή κατανοεί πως σύντομα αυτό θα μετατραπεί σε παρελθόν (αν δεν είναι ήδη παρελθόν/ιστορία από τη στιγμή της γέννησής του), και ως τέτοιο θα έχει στο μέλλον μεγάλη σημασία για τους κατοίκους, γεγονός που επιβάλλει να μη χαθεί από τη μνήμη τους. Αναφερόμενος ο ίδιος στο έργο του δηλώνει με αξιοσημείωτη μετριοπάθεια πως «*αν όχι άλλο τίποτε, αλλά τουλάχιστον αφήνω εις αυτό να έχει εν λιτόν μου έργον, εν τω οποίω θα βλέπουν οι μεταγενέστεροι να παρελαύνουν τα όσα αξιοσημείωτα παρουσιάζει σήμερα το Σουμπάσκιοι εις τα χρονικά του, και τα οποία δεν αφήκα να καλυφθούν εντελώς με την πάροδο του χρόνου υπό τον πέπλον της λήθης*»⁶⁴. Κατανοώντας, με τη σοφία ενός χρονικογράφου, πως ακόμη και τα φαινομενικά ασήμαντα γεγονότα έχουν μια σπουδαιότητα που δεν μας επιτρέπει να τα αγνοήσουμε, γράφει πως «*τα μικρά και ασήμαντα συντελούν πολύ εις την εν γένει ιστορίαν του τόπου μας*» και πως «*τα σήμερα ως ασήμαντα και μηδαμινά θεωρούμενα θα έλθει καιρός οπού θα φαίνονται ως σημαντικά και πολλού λόγου άξια*»⁶⁵. Η καταγραφή επομένως του τοπικού πολιτισμού στο παρόν είναι για τον ίδιο προσφορά προς την κοινότητα, καθώς σε μια μελλοντική προοπτική η καταγραφή αυτή μετατρέπεται σε παρελθόν και, δεδομένης της μεγάλης

---

63. Χρυσούλα-Χατζητάκη Καψωμένου, «Εισαγωγή», στο Αστέριος Δ. Γούσιος, *Η κατά το Πάγγαιον χώρα. Λειψία 1894. Τα τραγούδια της πατρίδος μου. Αθήνα 1901*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Καπάνι, 1999, σ. ιη'.

64. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, «Πρόλογος», στο *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοι, χωριού της περιφερείας Σερρών*, Εν Θεσσαλονίκη, 1925 (σελίδα πρώτη-χωρίς αρίθμηση).

65. Ο.π.

σημασίας που αυτό έχει για το μέλλον μιας κοινότητας, συνδέεται με την ύπαρξη και αυτογνωσία της κοινότητας του Σουμπάσκιοϊ.

Η στάση αυτή απέναντι στον τόπο και το χρόνο που εκφράζει ο Κουντιάδης με το έργο του, πέρα από τους πνευματικούς ορίζοντες που υποδηλώνει (οριστική επικράτηση του γραμμικού χρόνου έναντι του κυκλικού της παραδοσιακής κοινωνίας), μπορεί επίσης ιστορικά να ερμηνευθεί μέσα από το πρίσμα των γεωπολιτικών ανακατατάξεων στην περιοχή και τη συντελούμενη εθνική αφύπνιση των «νέων χωρών». Όπως στο παρελθόν οι Δημητριάδες «φιλοδοξούσαν μέσα από την γεωγραφική συγγραφή τους να βοηθήσουν τους Έλληνες χρήστες του βιβλίου ώστε να αποκτήσουν συνείδηση του ελληνικού χώρου»⁶⁶, κατά αντίστοιχο τρόπο ο Κουντιάδης επιθυμούσε μέσα από το έργο του να αποκτήσουν οι κάτοικοι της κοινότητας συνείδηση του τόπου τους στην ολότητά του, στο πλαίσιο της εθνικής ιστορίας, καθώς αυτός είναι που τους συνέχει και δίνει νόημα στην ύπαρξή τους. Είναι νομίζω χαρακτηριστική η κατεύθυνση των προτροπών του Κουντιάδη στο τέλος του βιβλίου: «Τούτο μόνον παρακαλώ και εύχομαι αδιαλείπτως προς τον θεόν, να ειρηνεύουν μεταξύ των οι αγαπητοί μου συμπατριώται, να έχουν ομόνοιαν και αδελφικήν αγάπην προς αλλήλους. Να είναι συνδεδεμένοι με την πρόεπουσαν αλληλεγγύην, να αλληλοϋποστηρίζονται και να αλληλοβοηθούνται. [...] Όλοι ομού από κοινού να προσπαθούν και να συντρέχουν προς το καλόν του χωρίου των»⁶⁷.

Η παιδαγωγική της τοπογραφίας

Η καθαρότητα στη δομή των Περιεχομένων, όπως και η καταγραφή τους με τη μορφή διατυπωμένων απλών και σαφών ερωτημάτων (τι, πού, πότε, ποιοι, πόσοι, γιατί, από πού, με ποιους κ.λπ.) δείχνει πως ο συγγραφέας είχε έναν εκλαϊκευτικό και παιδαγωγικό προσανατολισμό στο έργο του, προς όφελος της κοινότητας, γεγονός που τον οδήγησε στο ανάλογο ύφος του λόγου του.

Στο συγκεκριμένο σκοπό του έργου συμβάλλει ιδιαίτερα ο διηγηματικός τρόπος με τον οποίο ο Κουντιάδης αναπτύσσει το θέμα που πραγματεύεται, όπως π.χ. στο κεφ. 9, όπου αναφέρεται στα διαμερίσματα του χωριού: «Το Σουμπάσκιοϊ χωρίζεται εις δύο διαμερίσματα, ανατολικόν και δυτικόν. Χωρίζεται αυτό εις το μέσον ένας λάκκος όχι πολύ βαθύς με νερόν, το οποίον τρέχει από τας βρύσεις και εκβάλλον προς τα κάτω ποτίζει όλα τα αυλοτόπια του χωριού. Οσάκις όμως πίπτει με-

---

66. Αικατερίνη Κουμαριανού, «Εισαγωγή», στο Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία νεωτερική*, (επιμ.: Αικ. Κουμαριανού), Αθήνα: Ερμής, 1988, σσ. 35*-36*.

67. Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ...*, σ. 52.

γάλη και δυνατή βροχή και προ πάντων το καλοκαίρι, ο λάκκος αυτός κατεβάζει υψηλά από το βουνόν πολύ νερόν με πέτρες και γίνεται ορμητικός και αδιαπέραστος. Αλλ' η κατεβασιά του δεν διαρκεί πολλήν ώραν»⁶⁸. Παρόμοια και στο κεφ. 39, στην περιγραφή του πανηγυριού: «Τα κορίτσια με τα βελουδένια ή μεταξένια των φουστάνια, με τις ατλαζένιες χρυσοκέντητες ποδιές των, και με τις αρμαθιές των φλωριών, όπου στολίζουν σαν άλλοι χρυσοί φολιδωτοί μεσαιωνικοί και ιπποτικοί θώρακες, όλο σχεδόν το στήθος των, τραγουδούν εις μονότονον εκκλησιαστικήν μελωδίαν (ήχον πλ. α') το πρώτο τραγούδι του πανηγυριού, και τραβούν τον χορόν, με το τρίχρονον βάδισμά των»⁶⁹. Κάποτε όμως το ύφος του γίνεται λιτό και απλώς καταγράφει πληροφορίες-γεγονότα, παραπέμποντας έτσι στο ύφος των «ενθυμήσεων». Γενικά αρέσκειται στην καταγραφή αριθμητικών δεδομένων και ονομάτων. Όμως και στις περιπτώσεις αυτές επιφυλάσσει προσωπικές παρατηρήσεις και διαπιστώσεις του συγγραφέα που κάνουν το κείμενο πιο ανάλαφρο.

Ο παιδαγωγικός προσανατολισμός του Κουντιάδη είναι διάχυτος σε όλο το έργο του και εκφράζεται με αξιολογήσεις, συμβουλές, επιβραβεύσεις και επικρίσεις. Η κοινότητα δεν παρουσιάζεται με την εξιδανικευτική ματιά ενός ρομαντικού, αλλά με τη ματιά ενός ανθρώπου που αγαπά τον άνθρωπο, αλλά γνωρίζει και τις αδυναμίες του. Έτσι: τους επικρίνει για την συνήθειά τους να κόβουν ξύλα από το δάσος του μοναστηριού του Τιμίου Προδρόμου: «εγώ όμως εις την περίπτωσιν αυτήν από καθήκον ιερόν προβαίνω όχι να δυσαρεστήσω, μήτε να ελέγξω, αλλά μερικά μόνον αδελφικά λόγια να απευθύνω προς τους αγαπητούς μου συμπατριώτας»⁷⁰, προβαίνει σε συστάσεις ως προς τη χρηστή διαχείριση των χρημάτων από τα μέλη των εκκλησιαστικών επιτροπών: «δεν θα ήτο όμως διόλου άσκοπον εις την περίπτωσιν αυτήν να συστήσω εις μεν τους κυρίους επιτρόπους, όταν πρόκειται να αποφασίζουν διά τοιαύτας μεγάλας της εκκλησίας των ανάγκας, αι οποίαι απαιτούν πολύ μεγάλα κεφάλαια, να ζητούν και την γνώμην των άλλων συγχωριανών των»⁷¹, τους επισημαίνει την υστέρηση του χωριού στο θέμα της πρόληψης της υγείας: «μου φαίνεται πολύ περίεργον, και το θεωρώ ως σημαντικήν έλλειψιν, το να μη έχει το χωριόν με όλα τα άλλα καλά του ένα πρόχειρον επιστήμονα ιατρόν»⁷², τους προτρέπει για την καλαισθησία της εκκλησίας: «και εν γένει να προσπαθήσουν να στολίσουν την Εκκλησίαν των, καθώς την έχει στολίσει η Δοβίστα με πολυέλαια καλά

---

68. Ο.π., σ. 9.

69. Ο.π., σ. 32.

70. Ο.π., σ. 23.

71. Ο.π., σ. 11.

72. Ο.π., σ. 21.

και με μανουάλια λαμπρά, να στρώσουν δε το δάπεδόν της κατά γης με ωραία πλακάκια. Το ελπίζω, το επιθυμώ και το τονίζω να γίνει αυτό»⁷³, τους συμβουλεύει για τον τρόπο συμμετοχής στο πανηγύρι: «να ξεύρουν το πανηγυριάτικο τραγούδι, και να το τραγουδούν και να το χορεύουν κάθε χρόνο την εορτήν του αγίου Γεωργίου με μεράκι και με προθυμίαν και όχι με νάζια. Διότι εις το τραγούδι αυτό κρύβεται μεγάλη έννοια και σπουδαία σημασία για το χωριό»⁷⁴, εκφράζει την ευαρέσκειά του για την παρούσα κατάσταση του χωριού και επιβραβεύει για τις φιλοπρόδοδες ενέργειες: «ευχαριστείται κανείς να περνά σήμερα από τα σουκάκια και να τα βλέπει διορθωμένα, λιθοστρωμένα τακτικά, ευρύχωρα και καθαρά, και όχι καθώς ήσαν πριν ελεεινά και τρισάθλια»⁷⁵.

Τοπικός πολιτισμός και τοπική λαογραφία

Όταν αποφάσισε ο Κουντιάδης να γράψει το *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ*, η λαογραφία ήταν μια νεοσύστατη επιστήμη. Αν και είχε ξεκινήσει η έκδοση του επιστημονικού της περιοδικού, ωστόσο δεν υπήρχε κάποιο σύγγραμμα που να αναφέρεται στην θεωρία της επιστήμης, πέρα από την ιδρυτική διακήρυξη που δημοσίευσε ο Ν. Γ. Πολίτης και η οποία εμπεριείχε το αντικείμενο και τον κατάλογο της θεματολογίας της λαογραφίας⁷⁶. Επίσης δεν είχε εκδοθεί ως τότε κάποιος οδηγός για την πραγματοποίηση επιτόπιας λαογραφικής έρευνας. Όμως είχαν δημοσιευτεί στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» ορισμένα μεταφρασμένα αποσπάσματα από το έργο του Βρετανού λαογράφου G. F. Abbott, *Macedonian Folklore* (1903), όπως και άλλες λαογραφικές εργασίες. Για όλη αυτή την πνευματική κίνηση δεν ξέρουμε κατά πόσο ο Κουντιάδης ήταν ενήμερος. Λόγω της ταραχώδους κατάστασης στην περιοχή, εκείνη την εποχή, μάλλον είναι δύσκολο να γνώριζε τις σχετικές εξελίξεις στην επιστήμη. Άλλωστε στο αναφερόμενο έργο του δεν εμφανίζεται ούτε μία φορά η λέξη λαογραφία. Πιθανότατα όμως να γνώριζε και να είχε διαβάσει το λαογραφικό έργο του συμπατριώτη του Αστέριου Γούσιου. Όλα τα παραπάνω προσθέτουν μια γνησιότητα στο έργο του και το καθιστούν ακόμη πιο ενδιαφέρον.

Σε τεχνικό επίπεδο ο Κουντιάδης, χωρίς να το έχει διδαχθεί από κάποιον, ακολουθεί στην καταγραφή του τοπικού πολιτισμού αυτά που σήμερα θεωρούνται ως βασικά στοιχεία μιας έρευνας: προετοιμασία, αυτοψία, σημειώσεις επί του πεδίου και χρησιμοποίηση τεχνικών μέσων (φωτογραφική μηχανή) για την πιστή καταγραφή⁷⁷. Ενδιαφέρεται

---

73. Ο.π., σ. 12.

74. Ο.π., σ. 30.

75. Ο.π., σ. 19.

76. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σσ. 3-18.

77. Γράφει στο βιβλίο του υπό μορφήν ημερολογίου έρευνας: «είναι η 24η Απριλίου

ιδιαίτερα για τον τρόπο τέλεσης των δρώμενων, δείχνοντας την θεμελιώδη σημασία που αυτός έχει στη νοηματοδότηση ενός φαινομένου. Έτσι, αναφορικά με το χορό μας δίνει ξεχωριστές πληροφορίες ως προς το ποιος ο τόπος του χορού, ποια είναι η σειρά των χορών στο δρώμενο, πώς συμμετέχουν κατά περίπτωση οι χορευτές στους χορούς (από ποιους χορεύεται ο χορός, πώς χορεύεται κ.λπ.), ποιο το είδος του χορού (συρτός, καλαματιανός, μεγαρίτικος), ποιοι οι στίχοι των τραγουδιών που τραγουδιούνται, καθώς και ποιος ο ήχος στον οποίο τραγουδιούνται τα τραγούδια από τους χορευτές («ήχος βαρύς με τον Γα», «ήχος πλ. α΄»).

Κάποτε στις περιγραφές του προβαίνει και σε κάποιες παρατηρήσεις, οι οποίες, εκτός από τις πληροφορίες που μας δίνουν για τη σημασία που έχει το περιγραφόμενο γεγονός για την κοινότητα, παράλληλα επιτρέπουν και τη μελέτη της ίδιας της ερευνητικής διαδικασίας στην καταγραφή του πανηγυριού: «*Η λιτανευτική αυτή πομπή φθάνει εις τον λάκκον κάτωθεν του αγίου Γεωργίου, και εκεί σταματά ολίγον, διά να την πάρει ο φακός της φωτογραφικής μηχανής. [...] Οι άνδρες, όσοι θέλουν, κάθηνται εκεί εις μίαν άκραν και παίρνουν το γλυκό και το γάλα, τα οποία τα κερνά η αδελφότης του αγίου Γεωργίου. Και πάλιν ο φωτογράφος τη δουλειά του. Μας παίρνει όλους μέσα εις τον φακόν της μηχανής του, έτσι όπως καθήμεθα και πίνομεν*»⁷⁸. Παρακάτω: «*Μέσα εις τα πράσινα γεννήματα όπως είναι οι εικονισματάδες στήνει την μηχανήν του ο φωτογράφος και τους παίρνει πάλιν φωτογραφίαν μαζί με τα εικονίσματα*»⁷⁹. Κείμενο και φωτογραφίες είναι δύο ιδιώματα που διαπλέκονται και αλληλοδιαδέχονται το ένα το άλλο μέσα στο έργο, προκαλώντας τον αναγνώστη με την εκφραστική δύναμη που διαθέτει το καθένα από αυτά. Οι συγκεκριμένες φωτογραφίες που συνοδεύουν το *Λεύκωμα* παύουν να είναι απλώς φέτες ενός τεμαχισμένου χρόνου. Μετατρέπονται σε αφηγηματικά παραθέματα με τη μορφή φωτογραφίας, ενταγμένα μέσα σε μια ευρύτερη λεκτική αφήγηση, η οποία επεκτείνεται το χρόνο των συγκεκριμένων φωτογραφιών πέρα από την αναπαριστώμενη στιγμή και εμπλουτίζει νοηματικά το περιεχόμενό τους.

Εξίσου ενδιαφέρουσα και θα λέγαμε πρωτοπόρα τεχνική, από τη μεριά του Κουντιάδη, είναι ο εγκιβωτισμός στα ιστορικά κεφάλαια του βιβλίου άλλων αφηγήσεων-μαρτυριών μέσα στη δική του αφήγηση προκειμένου να την κάνει πιο ζωντανή και να δώσει στα λεγόμενά του ένα

του 1925, ημέρα Παρασκευή της Διακαινησίμου. Είχα προσκληθεί πρωτύτερα από δύο ημέρας επίτηδες διά να έχω καιρόν να λάβω περιγραφικά σημειώσεις και φωτογραφίας διαφόρους από το χωριό». Ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης, *Λεύκωμα του Συμπάσιου...*, σ. 30.

78. Ο.π.

79. Ο.π., σ. 32.

στοιχείο εγκυρότητας και αυτοψίας: «Πολλοί βεβαίως από τους ζώντες σήμεραν Σουμπασκιώτες θα κρατούν αναμνήσεις της μαύρης εκείνης νύχτας, και τα όσα λυπηρά συνέβησαν τότε εις το Σουμπάσκιοϊ, θα τα έχουν γραμμένα εις τα σημειωματάριά των. Τοιαύτα σημειώματα μοι έχει δώσει ο Βασίλειος Αθ. Γραμμένος τα οποία και καταχωρώ, αυτολεξεί σχεδόν, διά να δώσω περισσότεραν αξιοπιστίαν εις τα συμβάντα»⁸⁰. Όπως επίσης σε άλλο σημείο, «μερικοί από τότε τα έχουν γραμμένα μέσα εις το χαρτί και με στίχους μάλιστα. Ιδού με ποίας λέξεις περιγράφει τα δεινοπαθήματα όλων των Μακεδόνων εις την Βουλγαρίαν ο εκ Σουμπάσκιοϊ Βασίλειος Α. Γραμμένος, ένας από τους παθόντας και αυτόπτης μάρτυρας»⁸¹. Από τεχνική άποψη, η αυτούσια παράθεση του λόγου των κατοίκων και μάλιστα με τη μορφή στίχων, σπάει τον μονολογικό χαρακτήρα του έργου, δίνοντας θέση στη φωνή των πρωταγωνιστών, και επιτρέπει έτσι σε εμάς να μάθουμε πώς οι ίδιοι οι κάτοικοι προσλάμβαναν τα γεγονότα και γενικότερα τη πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται ο Κουντιάδης.

Κάνοντας μια γενική αποτίμηση θα λέγαμε πως η συμβολή του Γαβριήλ Κουντιάδη είναι μεγάλη, καθώς με το έργο του εμπλούτισε ποικιλοτρόπως την τοπική λαογραφία, αλλά και τη λαογραφία γενικότερα. Το πνευματικό περιβάλλον στη μονή του Τιμίου Προδρόμου του επέτρεψε να εντρυφήσει σε προηγούμενες πνευματικές παραδόσεις του ελληνικού πολιτισμού και του έδωσε τα εφόδια ώστε να μπορέσει μεθοδολογικά να αντιμετωπίσει καλύτερα το θέμα του. Από την άλλη μεριά η βιωματική του σχέση με το αντικείμενο του έδωσε τη δυνατότητα να περιγράψει με ευαισθησία, αλλά και με τη γνώση του εντόπιου, τον πολιτισμό της κοινότητας. Η, κατά τα φαινόμενα, μη επαφή του με την επιστήμη της λαογραφίας τον απάλλαξε από τον καταναγκασμό των διαφόρων κανονιστικών ακαδημαϊκών μοντέλων που πολλές φορές κατασκευάζονται μέσα σε αποστειρωμένα γραφεία, μακριά από την πραγματικότητα, και τον οδήγησε στο να λάβει πρωτοβουλίες για να ακολουθήσει τρόπους έρευνας και αφήγησης που θα δούμε να υιοθετούνται από την επιστήμη σε μετέπειτα χρόνο.

Ο Κουντιάδης βρίσκεται σε μια εποχή κατά την οποία έχει αρχίσει να αλλάζει ιστορικά η «έννοια του συνόλου» στην κατεύθυνση μιας μετάβασης από την κοινότητα στο εθνικό κράτος⁸². Ωστόσο ο ίδιος αν και αναγνωρίζει και αποδέχεται αυτή την μετάβαση, εντούτοις παραμένει μέσα του βαθιά αφοσιωμένος στον τόπο που γεννήθη-

---

80. Ο.π., σ. 39.

81. Ο.π., σ. 42.

82. Μ. Γ. Μερακλής, *Λαϊκός πολιτισμός και νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π., σσ. 111-133.

κε. Παραφράζοντας τον Fernand Braudel θα λέγαμε πως στο έργο του Κουντιάδη ο τόπος είναι γεωγραφία, κοινωνία, οικονομία, συλλογικές νοοτροπίες, ιστορία⁸³. Κατόρθωσε έτσι να μας παρουσιάσει ένα σημαντικό για την εποχή του έργο και να συνεισφέρει στη συνειδητοποίηση από τη μεριά των κατοίκων της τοπικής τους ταυτότητας. Με το έργο του μας έδειξε και τη σημασία της τοπικής λαογραφίας, ως μιας γνώσης «από τα κάτω», την οποία, οπωσδήποτε, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε. Με το βλέμμα και τη γνώση του εντόπιου πέτυχε να μας δώσει μια δυναμική εικόνα της κοινότητας, πράγμα που η ακαδημαϊκή λαογραφία τότε ξεκινούσε για να το κατακτήσει.

GIORGOS VOZIKAS

ON LOCAL FOLKLORE. MONK GAVRIÍL KOUNDIÁDIS
AND THE *ALBUM OF SOUBÁSKIOI*

Abstract

In this work I focus on «Album of Soubáskioi» (Lefkoma tou Soubáskioi) (1925) which is an ethnography referred to the history and culture of a village (Soubáskioi) in Serres prefecture and it is written by a monk named Gavriíl Koundiádis (1876-1965).

In a wide point of view this article is about the ethnographies of North Greece which are written by non professional folklorists during the Inter-War period and are well known as «topographies» (topographíes). In modern terms we recognize them as «local folklore» or even «public folklore» (topikí laografía, dimósia laografía). But the main subject of my work has to do with the non conscious continuation in the work of local folklorists of the Greek intellectual tradition known as «Modern Greek Enlightenment» (18th-19th Century).

Therefore my task here is twofold. First, I examine the intellectual background of Gavriíl Koundiádis and the way this intellectual background contributed to the formation of his ethnography. Second, I discuss the advantages of local or public folklore as an alternative way of knowledge «from below».

---

83. Fernand Braudel, *Γραμματική των πολιτισμών*, μτφρ. Άρης Αλεξιάκης, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2001, σσ. 60-94.